

№ 4

ANAHIT: REVUE ARMÉNIENNE, LITTÉRAIRE ET ARTISTIQUE

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանուն բառեր են նախնական սրբագան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Լոյսը կիրարկ մը բնական խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիեզերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Յախտնական խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնական եւ հոգիին միջու : ԵՍԷ հոգին չճարգմանէր , չլուսաւորէր ինչ որ միւսը կ'ըսէ , այդ չհասկցուած մտքն բնութիւնը չեղածի պէս պիտի ըլլար :

Ճ. ՄԻՇԼԷ

DIRECTEUR : A. TCHOBANIAN

ԲԱՏՈՒԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՆԱՀԻՏ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆԻՆ

ԱնաՀիՏ պիտի շարունակէ հրատարակուիլ միեւնոյն ուղղութեամբ եւ միեւնոյն ծրագրով, գրական եւ գեղարուեստական բաժինն աւելի ճօխացած:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐԻՆԸ ԿԱՆՈՒԿ Է:

Այն բաժանորդները որ դեռ չեն վճարած իրենց բաժնեգրին, կը խնդրենք որ փութան իրենց պարտքը հատուցանել: Իսկ ասկէ յետոյ, «ԱնաՀիտ» պիտի շրջենք միայն այն բաժանորդներուն որոնք կանխիկ պիտի վճարեն իրենց բաժնեգրին:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՕՐԷՆ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍԷԷ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԷ «ԱՆԱՀԻՏ»Ի — Բ • 1

ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԸ

ՀԱՅՈՑ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

Ֆրանսերէն թարգմանութիւն Ա. Չոպանեանի, Փոլ Ատանի յոռաջարանով մը, Հատորը պիտի բաղկանայ 350 էջէ, եւ պիտի պարունակէ երեք պատկեր, Դին 3 Ֆր • 50: Դնել ուղղուները պէտք է դիմեն Օլիւտորֆի գրովածառանոցին: 50, rue de la Chaussée d'Antin «Հայկական մատենադարան»ի շտրքին ամբողջական ծրագրին վրայ մանրամասնութիւններ յոռաջիկայ թիւով

ՆԱՀԱՊԵՏ ՔՈՒՉԱԿԻ ԳԻԻԱՆԸ

ՍԻՐՈՇ ԵՐԳԵՐ, ԵՐԱՏԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ, ՊԱՆԴՈՒԵՏԻ ԵՐԳԵՐ

ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ ՄԸ
ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑ
ԱՐՇԱԿ ՉՈՊԱՆԵԱՆ

Դին • — հասարակ թղթի վրայ՝ 3 Ֆր.
«քուշե» » » 5 »

POÈMES ARMÉNIENS, ANCIENS ET MODERNES

TRADUITS PAR
A. TCHOBANIAN

ET PRÉCÉDÉS D'UNE ÉTUDE DE
GABRIEL MOUREY

Դնել փափաքողները պէտք է դիմեն հետեւեալ հասցէին •
Librairie A. Charles, 8 Rue Mousieur le Prince, PARIS

ԱՆԱԾԻՏ

Հ Ա Ն Դ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԱՉԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

Ե. ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1903

ԹԻԻ 1

ԱՐԻԹ ՀԱՅԵՐԷՆԸ

«Մուրճ»ը իր վերջին թիւերէն մէկուն մէջ «Անահիտ»ի 1902ի Ե. թիւով երևցած «Արդի հայերէնը» տիտղոսով յօդուածիս մասին հրատարակած է քննադատական մը՝ ուր մէկէ աւելի անճշգրտութիւններ կան: «Մուրճ»ի յօդուածագիրը կը մեղադրէ ինձի որ ըսած ըլլամ թէ սուսանայ գրողները կը գործածեն առհասարակ ձգտիլստղիա», «պիտապոխիա», «դեմքերատուր», «կրիտիկա», «պոէզիա»ի պէս բառեր:

«Վերջին երկու բարբը, կ'ըսէ «Մուրճ»ը, մեղանում որո՞ւմանկան են, բայց հետաքրքրական կը լինէր իմանալ թէ ո՞ր տեղ է պէջայանեան տեսել որ առհասարակ Ռուսակոյնը գործածէր «պիտապոխիա», «պիտապոխիա», «դեմքերատուր» բառերը»:

Ես չէի ըսած թէ սուսանայ «բոլոր» գրողները «առհասարակ» կը գործածեն այդ բառերը: Եւ թէ անոնք ասենով չապ կը գործածին եւրաքօց իսկ անոնցմէ ոմանք «յաճախ» կը գործածեն «այդպիսի» բառեր. եւ ասի ճիշդ է. «Մուրճ»ի յօդուածագիրը թող թզթատէ «Մշակ»ի հէն թիւերը եւ այդպիսի բառեր (ու աւելի աւելացնելիս ալ), ամենով պիտի գանձ: այսօր իսկ, թէպէս սուսանայ զբողիները զգալի ձգտում մը ցոյց կուտան՝ հետեւելով տաճկահայ

գրողներուն՝ լեզուին հայկական գրողը յարգելու, զարձակ կանգնողներ որ այդ «աւելորդ» ստարաբանութիւններէն իրուսափր: պ. Անարոնեան իսկ, — որ սակայն Հայոց արդի լուսարդի գրողներէն մին է եւ շատ համեղ, շատ հարազատ հայերէն մը կը գրէ, — երբեմն կը վարակուի այդ «մշակային» լեզուին սաղկեցութիւնէն. «Ստալիայու մէջ մշակուող իր գեղեցիկ յօդուածներուն մէջ կը տեսնեմ «բնութիւն», «Էջօխա», «մետամորֆոզ», «Ֆանտոր», «ախլեմա», «արախա», «պողա», «կուլա», «Էքստազ»ի պէս բառեր, որոնց կործանութիւնը բացարձակապէս աննկատելի է, որովհետեւ անոնց լիակատար համարժէքը ներկայացնող բառեր կան հայերէնի մէջ:

«Նուրճ»ի յօդուածագիրը կը մեղադրէ ինձի որ արեւելեան աշխարհաբարբն հիմքը թիֆլիսի բարբառն համարած ըլլամ եւ ոչ թէ Արաբական բարբառը. այդ պիտողութիւնը ճիշդ է, (եւ միշտ կը խոստովանիմ սխալ միտք գործած եմ, եւ զո՞ր պիտի ըլլայի եթէ «Մուրճ»ի եւ մանաւանդ «Մշակ»ի գրողները այդ տաքրական պարտաճանաչութիւնը գտնէ մէկ անգամ մը ցոյց տուած ըլլային՝ շատ աւելի ծանր ու փափուկ պարադաներու մէջ): Բայց ընաւ ճիշդ չեն այն միւս դիտողութիւնները որ ասօր կը շարորդեն:

«Նաղաբեանց չկը գրէ յօդուածագիրը՝ ի մէկ պարբերութիւնս հերքել ջանալով, ա-

րեւելեան լեզուի «հիմնող» չէր եւ չէր էլ կարող լինել. անհատը լեզու հիմնող չէ. միայն ժողովուրդը կարող էր այդպիսի բան անել: Նազարեանցից առաջ աշխարհաբար գրողներ ունեցել ենք, ահա «Վէրք Հայաստանին», ահա աշխարհաբար աւետարանը, «Արարատ» շաբաթաթերթը, դրանցից ո՞րն է ցոյց տալիս թէ շատերը «կը դրէին լեզուով մը որ շատ մօտ էր արեւմտեան Հայոց լեզուին»: Այդպիսի բան չէր կարող լինիլ, քանի որ արեւելեան Հայերի ժողովրդական խօսակցական լեզուն ունի այն անձնայատկութիւնները որոնք զանազանում են մեր այժմեան գրական լեզուն արեւմտեանից: Այս տարբերութիւնը արհեստական չէ, նազարեանցի կամ մի ուրիշի ստեղծածը չէ, այլ բուն ժողովրդական լեզուի յատկութիւններից է բղխում: Նազարեանցը պայքարում էր, ճիշդ է, բայց ոչ «գրաբարախառն հայերէնի դէմ», ինչպէս կարծում է պ. Զօպանեանը, այլ իսկական զուտ գրաբարի դէմ. ինքն նազարեանց հէնց գրաբարախառնաշխարհաբարի կողմնակից էր. բառական է հէնց մի երես կարգաւ նրա գրուածքներից, այս բանը հասկանալու համար: Եւ այսպէս, նազարեանցը ոչինչ պատասխանատուութիւն չունի. լեզու բաժանողը նա չէ եղել, նա միայն տեսաւ որ լեզուն վաղուց բաժանել է ինքը ժողովուրդն եւ ընդունեց այդ պատմական եղելութիւնը, լաւ իմանալով որ երկու լեզուից, երկու ծաղկից, ինչպէս ինքն էր առում, վնաս չկայ, եւ պէտք է թոյլ տալ որ ժամանակը կարգադրէ այդ հարցը:»

Բացարձակապէս սխալ է կարծել թէ «անհատը լեզու հիմնել չի կրնար»: «լեզու հիմնել» ըսելով լեզու մը ամբողջութեամբ արուեստականօրէն շինել չենք հասկնար անշուշտ, այլ ազգի մը ժողովրդական բազմաթիւ բարբառներուն մէջէն մին ընտրել, զայն կոկել, եւ խոշոր գործով մը զայն ամբողջ ազգին «գրական» լեզուն դարձնել: «Մուրճ»ի յօդուածագիրը եթէ գրական պատմութեան լրջօրէն ծանօթ ըլլար, պիտի դիտնար որ եթէ կան ազգեր որոնց մէջ այդ գործը կատարուած է խումբ մը գրագէտներու յաջորդական ճիգերուն շնորհիւ, կան ալ ժողովուրդներ որոնց մէջ «միակ անհատ» մը այդ գործը կատարած է. ճանթէ «հիմնեց» գրական իտալերէնը, նոյն գերը կատարեց Զոսըր՝ անգլիերէնին համար, Արեւմտեան Հայոց մէջ, կարելի չէ անձ մը մատնանիլ ընել որ իր միակ ճիգովը արեւմտեան աշխարհաբարին վերջնական ձեւը տուած եւ զայն հա-

սարակութեան տիրական լեզուն դարձուցած ըլլայ. արեւմտեան աշխարհաբարը զոր այսօր ունինք, արդիւնքն է մէկ դարու մէջ հտեւէ հտեւ եկող եւ այլեւայլ կոնքներու, վարանումներու, փոփոխութիւններու մէջէն անցնող բազմաթիւ գրագէտներու ջանքին: Արեւելեան Հայոց մէջ աշխարհաբարը հաստատուած է աւելի արագ կերպով, եւ՝ ըստ իս՝ Ս. Նազարեանցն է որ, Նալբանդեանին եւ «Հիւսիսափայլ»ի խումբին հետ, որոնց պետ ու ներշնչիչն էր, այդ գործը սկսած, եւ վերջնապէս յաջողցուցած է: Վիճելի կէտ մը եթէ կայ, այն է թէ արեւելեան աշխարհաբարին հիմնարկութիւնը պէտք է նազարեանցի՞ն թէ Արտվեանին վերագրել. Արտվեան էր որ առաջին անգամ «խօսուած լեզուով» շարադրեց «գլուխ գործոց» մը. բայց իր «խօսուած լեզուն» Բանաբոնի գիւղական մասնաւոր բարբառն էր, եւ եթէ ուրեմն խօսուած լեզուով գրելու «ձեռնարկ»ը ինքն է որ մտցուց Արեւելեան Հայոց մէջ, իր վէպը չէ որ արեւելեան արդի աշխարհաբարին առաջին օրինակը տուաւ. ճիշդ է որ Արտվեան «Վէրք Հայաստանի»ն զատ թողած է նաեւ «Պարապ վախթի խաղալիք» սխաղառով ոտանաւորներ, որոնք գրուած են աշխարհաբարով մը որ արդի արեւելեան աշխարհաբարին նախատիպարն է. բայց այդ «Պարապ վախթի խաղալիք»ը չէ ունեցած այն տարածումը, այն ազդեցութիւնը զոր ունեցաւ նազարեանցի «Հիւսիսափայլ»ը: Արտվեան, այսպէս, ոտնվերան է եղած, եւ նազարեանց հիմնարկուն, վերջնական կազմակերպիչը. նազարեանց է որ կուտած է վրձնական կոնքը աշխարհաբարին համար եւ վերջնական յաղթանակը տարած է: Ատոր համար է որ կարելի է ըսել թէ նազարեանցն է հիմնողը արեւելեան աշխարհաբարին:

Սխալ է դարձեալ թէ երկու լեզուէ, «երկու ծաղկէ» վնաս չկայ: Տարակոյս չկայ որ լաւագոյն պիտի ըլլար եթէ Հայերը միակ գրական լեզու մ'ունենային այսօր. երկու լեզուի գոյութիւնը անախորժ բան մըն է ու վնասակար: Իրաւունք ունէի ըսելու թէ նազարեանցի ատեն կային գրողներ որ արեւմտեան աշխարհաբարին մօտ լիզուով մը կը գրէին:

նր — ցնայաւոր, յստա միաց յղողն լ ամս
 ալսպէս, Թ. Պատկանհանք եւ նայրապիզհանի ոչ
 պանաւորներէն ճատերը գրեւած են յաշխարհի
 լեղողով մը տւք արեւմտեան քաղաքաբարբ
 շատ մը տարրեր կան (թերեւս անոր համար որ
 նոր նախըջեանցի էին այդ գրողները եւ նոր
 նախըջեանի բարբառը շատ կը նմանի պզու
 սական բարբառին) Եթէ նազարեան եւ իր
 աշակերտները այդ գրական խոսք աշխար
 հաբարը արարատեան բարբառին ուղղու
 թեամբ գտնուեալ տեղ պուսական գրական
 լեզուին ուղղութեամբ կոչէին, այսօր միակ
 լեզու մը կ'ունենայինք արդ զի միայն
 Սիւսի և դարձեալ կարծիլ թէ նազարեանց
 կը վաճառէր «Վերմիայն» գրաբարքի գէմը և թէ
 իր աշխարհաբարբ գրաբարբառն աշխարհա
 բար մըն էր և նազարեանց կը մաքառէր գրաբար
 բին եւ գրաբարխոսն աշխարհաբարին գէմ
 վիանգավայն, եւ իր աշխարհաբարբ բացի
 մէկ քանի աննչան մանրամասնութիւններէ
 զուտ աշխարհաբար էր արդ նման էր միայն
 ալսուրեան աղբիւրեան պշխարհաբարին ։
 Գրաբարխոսն աշխարհաբար կը կազմուի
 գրաբարի եւ աշխարհաբարի «քերականութեանց»
 խառնուրդէն և նազարեանց պտոր
 կը հակառակէր Գրաբարի ոգերով, սողութիւն
 ներով աշխարհաբարը զարգարելը ։ Ինչ որ
 նազարեանց կը ձգտէր բնել աշխարհաբարի
 ողորմ զէմ մեղանչել չէ ։

Վերջապէս «Մուբճ» յողուածագիրը գի
 տակցարար կը խնդաթիւրէ իմ մտածումս երբ
 կ'ըսէ թէ ես կը պահանջեմ որ Թրքահայերը
 անպատճա՛ն եւ մի՛ շտ «Ճէյմս Պրայս, կամ
 պէթթա» գրեն եւ ոչ «Ջէյմս Բրայս ու Գամ
 բեղգա» ։ Ես բացատրած էի թէ՛ նկատի ունե
 նալով այն ձեւը որով արեւմտեան Հայերը կը
 հնչեն հայերէն բաղաձայնները, անկարելի է
 այժմ «Ջէյմս Բրայս եւ «Գամբէտտա» գրել ա
 ւանց «Tchames Price» եւ «Kampedda»
 կարգալու վտանգին ենթարկուելու ։ Ըսած էի
 թէ սառաղարձութեան այդ բարենորոգումը
 կարելի կրնար դառնալ միայն այն ատեն երբ
 մեր այբբենարաններուն եւ քերականութիւն
 ներուն մէջ օրէնք մը զրուէր եւ ընդունուէր
 որուն համեմատ այդ բաղաձայնները յատուկ
 անուններուն մէջ բացառութեամբ տարրեր

լսողի նարմ զի սալ իջնանորոյն ցնայ
 կերպով հնչուէին ։ Մինչեւ որ այդ զոյնօր
 չհաստատուի եւ չփարածուի, անկարելի է փյ
 տառաղարձութեան փոփոխութիւնը գործա
 դրել ։ Ճշմարիտ է որ այդ առաջարկութեանս
 ողոր եւ վճռական ձեւ մը չէի տուած ։ Որով
 հետեւ բոլորովին ապահով չեմ թէ անկարող
 է յաջողիլ — եւ այս մասին պ. Մեյիէ ինձմէ
 աւելի սկեպտիկ է ։ — այդ խնդիրը կարծու
 ձէն աւելի կ'ընտոտ է եւ փափուկ Եթէ յատուկ
 անունները մէջ «գ» ը ցի «գ» ն մի պէս, եւն
 աղապստանն յսուհետեւ Տաճկահայերը ։ Ճիշ
 է որ զատար բառերը հայացնելու մէջ Ռուժա
 հայոց բիպտեմին համաձայնած պիտի ըլլան
 ըսյց պիտի պտկուին միանգամայն հնուպ
 մնացած բոլոր հայ եւ օտալ անունները որոնք
 այդ սիլլա բայց արեւմտեան Հայոց մէջ դպ
 րերէ ի վեր Եթովպական հզօր օրէնքի մը մի
 ղեցութեամբ ընդունուած, արաբոսլաւոյ, քա
 ճացած արտասանութիւնն ազած են արարելի
 ձեւով մը հնչել, փղիսնակ Vartan ւ Bedros,
 Guiragos ւ Kapriel, Kaspar, եւն հնչելու
 ինչպէս վարժուած են հնչել զարեւի ի վեր,
 Vardan, Petros, Kirakos, Gabriel, Gaspar,
 հնչել և Եթովպական միայն գոգարէ ։ այլ
 չեմ գիտեր թէ մարդ իրաւունք ունի՞ պե
 ղուական օրէնքներու հաստատրիւ կը մկա՞յ,
 ատի պահանջեցով միայն արեւմ. Հայոց մէջ
 չէր որ այդ հնչող մներու փոփոխութիւնը կ'կ
 րեւնայ ։ Իտալացիք «Ճազէրէ» կ'արփապանե
 ու Ֆրանսացիք Ժողէֆ՝ հրէական «Եւսուֆ» ըս
 Հունգարացիք «Բարիէլ» և «Բասթա»
 կը հնչեն և ինչ որ Լատինք Gabriel եւ Gaspar
 կը հնչին ։ Բայց այդ բոլոր ժողովուրդ
 չերը մտքերնէն չեն անցըներ փոխել իրենց
 հնչումը եւ պիղծանկան, ճշգրտոյն հնչումը
 վերստանալ Մենք արեւմտեան Հայերս կրնանք
 «բաղձանք» մը զգալ արեւելեան Հայոց Պպէս
 հնչել բաղաձայնները՝ գոնէ յատուկ անուննե
 րուն մէջ (հաւարակ բառերու մէջ անչի արելի
 է այդպիսի փոփոխութեան վարելիս թիւն
 իսկ կրել բաղաձայն) ։ որովհետեւ մէկ կ'մողովե՛նք
 մըն անք եւ անսխորթ է փեսնել որ նայն վո
 ղովելիս երկու հարուածները տարրեր կեր
 պով կը հնչեն յատուկ անունները, նոյն իսկ
 ինչոնց ազգային ամենէն սիրական անունները

Գալով այն հարցին թէ ինչպէս եղաւ որ
 Գերմանացիք ասորիւն ապէս այնքան առաջ
 գնացին, որա պատասխանը հետ է գտնել:
 Գերմանացիք ազգը աշխատարէր է եւ համ-
 րերող. նրա կարծիքով գիտութիւնը վճռում է
 ամէն բան աշխարհում. հաւատարիմ մնալով այս
 սկզբունքին՝ նա 20 տարւայ մէջ հիմնել է
 բազմաթիւ ուսումնարաններ, որոնք երկու-
 տարեւթիւնը սովորում է արդիւնաբերու-
 թիւն, առեւտուր եւ արհեստները Միայն
 Պրուսիան հազար արդիւնաբերական ուսում-
 նարան սենթ Մարող Գերմանիան մէնի 10
 բարձրագոյն գործակալներ հաստատանց ու-
 սումնարան եւ 365 առեւտրական ուսում-
 նարան: Վերջիններում ուսում են առնում
 31,000 աշակերտ: Ահա այս անուով Գերմա-
 նիա մարդիկ պատրաստեց: Չարմանալին այն
 է, որ Գերմանիան միշտ եւ շարունակ կոյր
 եւ անտարբեր է գտնել Գերմանիայի վերը
 յիշած մեծ գործի առաջ, եւ այդ վերաբը-
 մունքը հիմա նրա ծովային եւ ուրիշ առեւ-
 տրին մեծ հարւածներ է հասցնում: Երկու ալ
 հանգամանք նմանապէս վճռողական նշանա-
 կութիւն են ունեցել Գերմանիայի անտեսական
 վարդապետան համար: Մեկ այն որ Գեր-
 մանիան կարողանում է չատ արժան գնով իր
 գործարանները համար վառելիք ստանալ:
 Այդ վառելիքը քարածոխն է, որ շատ առատ
 է Գերմանիայում: Մի տարում ստացած քա-
 րածոխ քանակութիւնը հաւասար է 100 մի-
 լիոն սոննի: Իսկ սոննը հաւասար է 62 1/2
 փունթի: Իսկ Գերմանիայի տարւայ պաշարը
 27 միլիոն սոնն է: Միայն Չարմանալիներ
 աճադին է: Երկրորդ հանդամանքն այն է, որ
 բանուորի աշխատանքը արժան է Գերմանիա-
 յում: Գուցէ ընթերցողին թէի, որ այն Երկ-
 լոյթը մշտնապէս էլ ուրախալի չը պիտի լինի:
 Ընթերցող է: Միայն հարցը Գերմանիայի արժ-
 անական առեւտրութիւնն ին է վերաբերում
 իշխող պայմանները տեսակետից Աշխատան-
 քի արժանութիւնը նպատում է արդիւնքի
 արժանութեանը: Իսկ արժան յիննով գեր-
 մանական ապրանքը յաղթող է հանդիսանում
 չուկուններում: Գերմանիայում աշխատող մար-
 դու համար ապրուստի մեկի արժան է քան
 Գերմանիայում: Գերմանիայում ազգային
 պարտք անարդարութիւն ընկնում է 43 ֆրանք:
 Իսկ Գերմանիայում մարդազլիսի 777 ֆրանք:
 Ազգային պարտքը պոյանում է այն փոխառու-

Գալով այն հարցին թէ ինչպէս եղաւ որ
 Գերմանացիք ասորիւն ապէս այնքան առաջ
 գնացին, որա պատասխանը հետ է գտնել:
 Գերմանացիք ազգը աշխատարէր է եւ համ-
 րերող. նրա կարծիքով գիտութիւնը վճռում է
 ամէն բան աշխարհում. հաւատարիմ մնալով այս
 սկզբունքին՝ նա 20 տարւայ մէջ հիմնել է
 բազմաթիւ ուսումնարաններ, որոնք երկու-
 տարեւթիւնը սովորում է արդիւնաբերու-
 թիւն, առեւտուր եւ արհեստները Միայն
 Պրուսիան հազար արդիւնաբերական ուսում-
 նարան սենթ Մարող Գերմանիան մէնի 10
 բարձրագոյն գործակալներ հաստատանց ու-
 սումնարան եւ 365 առեւտրական ուսում-
 նարան: Վերջիններում ուսում են առնում
 31,000 աշակերտ: Ահա այս անուով Գերմա-
 նիա մարդիկ պատրաստեց: Չարմանալին այն
 է, որ Գերմանիան միշտ եւ շարունակ կոյր
 եւ անտարբեր է գտնել Գերմանիայի վերը
 յիշած մեծ գործի առաջ, եւ այդ վերաբը-
 մունքը հիմա նրա ծովային եւ ուրիշ առեւ-
 տրին մեծ հարւածներ է հասցնում: Երկու ալ
 հանգամանք նմանապէս վճռողական նշանա-
 կութիւն են ունեցել Գերմանիայի անտեսական
 վարդապետան համար: Մեկ այն որ Գեր-
 մանիան կարողանում է չատ արժան գնով իր
 գործարանները համար վառելիք ստանալ:
 Այդ վառելիքը քարածոխն է, որ շատ առատ
 է Գերմանիայում: Մի տարում ստացած քա-
 րածոխ քանակութիւնը հաւասար է 100 մի-
 լիոն սոննի: Իսկ սոննը հաւասար է 62 1/2
 փունթի: Իսկ Գերմանիայի տարւայ պաշարը
 27 միլիոն սոնն է: Միայն Չարմանալիներ
 աճադին է: Երկրորդ հանդամանքն այն է, որ
 բանուորի աշխատանքը արժան է Գերմանիա-
 յում: Գուցէ ընթերցողին թէի, որ այն Երկ-
 լոյթը մշտնապէս էլ ուրախալի չը պիտի լինի:
 Ընթերցող է: Միայն հարցը Գերմանիայի արժ-
 անական առեւտրութիւնն ին է վերաբերում
 իշխող պայմանները տեսակետից Աշխատան-
 քի արժանութիւնը նպատում է արդիւնքի
 արժանութեանը: Իսկ արժան յիննով գեր-
 մանական ապրանքը յաղթող է հանդիսանում
 չուկուններում: Գերմանիայում աշխատող մար-
 դու համար ապրուստի մեկի արժան է քան
 Գերմանիայում: Գերմանիայում ազգային
 պարտք անարդարութիւն ընկնում է 43 ֆրանք:
 Իսկ Գերմանիայում մարդազլիսի 777 ֆրանք:
 Ազգային պարտքը պոյանում է այն փոխառու-

չեն գնում այստեղ, որովհետեւ իրենց հայ-
 բնիքի ազգաբնակիչները չէ՛ն բազմանում:
 Սրանտիկ չունի թնակիչներ իւրեք թիւս
 որ հետեւի այն երկիրներում, մի փոքր միայն
 սին հաստածակուն սոցաւակով: Եթէ չլինի թիւ
 սրա ազգաբնակիչներէն ներկայ հրոթիւնը,
 այն օրմանակ վտանգ կայ, որ միւս ազգերը
 կ'ընթացնեն իրաւ զարու թնկերը, եւ յայտնու
 կը պայտակն իրենց գործերով քան իրաւ ինքն
 միայն պայտակններ կ'ընեն Սրանք ուրախ
 չեն, որ սրանու այդպէս է, միայն ինքն առաջ
 նորոգող զատակարարը չան են ցանկանում
 որ քաղաքակրթակամն եւ տնտեսական դերը
 իրենց գաղութներում Սրանսիացիները խնդան
 եւ աչ ծտարները: Նրանց աչքում չի քաղա-
 քական փառամիրութիւնը յանկարող և այդ
 գործը յաջողացնել Սրանսիացիք է մի շար-
 քում այն վարչական իւր տնտեսական պայտա-
 սութիւնները զէմ յորոնք խոչնդում են հան-
 դիսանում Սրանսիայի տնտեսական յառաջա-
 շիւնութեանը: Սրանսիական տնտեսական իւր
 վարչականութիւնը վերջին 14 տարեաց մէջ ա-
 ռաջ չէ գնացել: Այս րոպէին սիրապետողը
 քան մանակամ ծովայնացութիւնն է: Կր ապչի-
 շցում է Սրանսիային, քանի որ Գերմանացի-
 ները ծովեկերեայ ժողովուրդ չեն: Կատակա-
 րութիւնը մասնաւոր իւր հասարակութիւնը
 դրողում է առեւտրական ծովագնացութեան
 խնդրով: Յոյս կայ որ այդ գործը մտնի
 ազգայնութեան աչքի ընկնող զարգացման կը
 հասնի: Սրանցքներ եւ նաւահանգիստներ եւ
 ինքնանոց խնամքը նոյնպէս ընկել է Սրան-
 սիական տնտեսութեանը 1883ին ծախսեցէր 423
 միլիոն ֆրանկ, զետեւի զրանցքները եւ
 նաւահանգիստները համար թիւ 1897 թիւին
 այդ կարեւոր ծախսը կը լի 18 միլիոն ֆր-
 միանցնէ: Նրա երկաթուղիները ցանցի թիւ
 քաղութիւնն է 37,251,188 կիլոմետր: Իր
 ցերմանական երկաթուղիներին հաւասարել է
 48,458,547 կիլոմետր: Սրանսիացիները իւր
 զլիաւոր պատճառն այն է որ երկաթուղի-
 ները Սրանսիայում պատկանում են մասնաւոր
 ընկերութիւններին: Նոր գծերը անցկացնելու
 կամ եղածները երկաթուղիները համար նրանք
 աչքութեանից պահանջում են անտանելի պայ-
 մաններ, որ զժամար է կատարել: Երկաթուղի-
 մանական գծերը աչքութեան մասնաւոր
 եւ պէտք է անել որ աչքութիւնը ներկայ
 գործում աւելի ծաւալէ: Գերմանացի ժողովուրդն

չաները, որքանով նրանք կապւած են այդ
 գործի հետ միայն իրան ժողովուրդը կրկնա-
 պատիկ աւելի հարկեր է վճարում քան թէ
 միւս երկրական ժողովուրդները: Ամէն մը-
 թնքը եւ թակայ է համարեալ կրկնակի հարկի:
 Անկը փերուական է թիւ 5 միւլը քաղաքա-
 շինք: Առաջինը որոշ շտաբով արդար է զիսկ
 երկրորդը ոչ միայն պնդար է, այլ եւ քաղա-
 քարտական է եւ հարածիւ Սրանսիայում մի
 գրուի զուարթ քաղաք մանիկս վճարում է
 55 ֆրանկ հարկ: Միւս կողմ 14 ֆրանկ ց
 կարող են առաջ բերել մի շարք նոր փողո-
 թիւները որոնք կը զարմացնեն եւ կը սար-
 տուեցնեն Գերմանացիները: Ամզլիացուն
 իսկ թիւ 3 Սրանսիային նամանակ առ խեղճ
 քաղաքացիք տնտեսութեանը քաղաք ծախս
 քողաք կը ընթացնէ որ մի օր պիտի պայտի:
 Յէրութիւնը ծախսում է տարեկան 3 միլիարդ
 եւ 500 միլիոն ֆրանկ, այս ծախսը ամէն
 տարի աւելանում է 50 միլիոն ֆրանկով,
 իսկ պետութեանը ոչ միայն չէ կաշնատու
 անաջն անել, այլ եւ չի կարողանում պահ-
 պանել ֆրանսիական տնտեսութեանը գոն իր
 նախկին պանծալի դրութեան վրայ սորոսցա-
 եւ: Ըստ ժողովուրդի Սրանսիայի ինքն չի կար-
 դող միայն անէ ծախսը չէ քաղաքացիք
 Վերջին 15 տարեաց անաջնորդող շրջաններին
 0, երջանիկ օրեր, անտու հեռա թիւ մեկ-
 րի ի Գեմմետա յի, Պօք Բերտի կէ նման
 մարդկանց օրեր, երբ ֆրանսիական պատեւ
 դրոշակը ամէն բանի մէջ պահպանում էր պն-
 վիտըութեանը քաղաքացիք ընկող մարդկանց
 1 կրկն յիւստ պայմանները արժան արդիւնա-
 շիւնութիւնը անհնարին են զարձնում: Եւ թէ
 արդիւնքը արժան չէ: Սրանսիայի արդիւնք
 նախկինը զմաս փոքր էր: Այս է անա աչն
 հոն գամպը որ շատ է փչացրել Սրանսիայի
 արմաքին առեւտուրը: Միւս կողմից ներկայ
 ժողովուրդի տնտեսաւ աղքատ դիտելիքները
 անկարող են արժան արդիւնք ստանալ: Եւ
 մար հնարներ գաներ կաքող է արդեանք
 Սրանսիայի այսպրութիւնը փեռողական ինքն,
 միայ անփոփոխ Եւ թէ միայն պատմամարդ-
 թիւնը լիկեր: Սրանսիային թեւադրողը պ-
 ղութեան յի գործերի ձեռնաղկիւն յայն ժամա-
 նակ այդ բանի համար նրան ոչ ոք չէր նա-
 խանել: Եւ այն նրա նարատակն ուրիշ է:
 Սրանսիան արժանանում է իր տնտեսական
 թմրան արդիւնքին նրա հրապարակաթ-

ջոյ արդար է հասարակական անարարացիան եւ
 Կերմանիային վնասերու համար չ'նորա ատե-
 բուխիւնը զիպի Գերմանիան չ'ստիպանց մեծ
 է պորտիկետեա սա կարողացաւ արդիւնաբե-
 բուծիւնն բարձր զարգացման հասնիլ . գերմա-
 նական արդիւնքներէ վարեմի վաս համբաւը
 արժան եւ վաս ու անհետացել է օրնա ներ-
 կայիւնն արդիւնաբեքում է արժան եւ լաւ
 ապրանք , Պարիզի 1900 թի ցուցահանդէսը
 գերմանական ապրանքներին Պրիզի մեղալներ
 չ'նորհեցն Սըանից տաւ տարի առաջ Գերմա-
 նիայի բոլոր առեւտուրը հասնում էր 7 միլ-
 լիարդ ֆրանկի իսկ 1898 թ. արդէն հասել
 էր 10 միլիարդ , մինչեւ ֆրանսիականը 7
 միլիարդ ֆրանկից չի անցել , Բայց արդէն
 հեղինակաւորները փոխուում են նաեւ Գերմա-
 նիայի համար , Հիւսիսային Ամերիկան եւ Ռու-
 սաստան մինչեւ այժմ շատ գերմանական ապ-
 րանք էր մասնում , այդ երկու պետութիւն-
 ները սկսեցին հովանաւորող մաքսեր դնել
 ներմուծող ապրանքներէ վրայ , ու գինարով
 իրենց երկրում արդիւնաբերութիւնը զարգա-
 ցրնել , Պէտք է խոստովանել , որ այդ երկու
 մեծ երկիրներում արդիւնաբերութիւնը մեծ
 ապագայ ունի . նրանք իրենց մօտ հուժ տիւ-
 թիւր ունին մշակելու համար , մինչդեռ միջ
 եւ իրողական երկիրները պիտի բերնչ տան
 ուրիշ մեղերից , Մի տարի է արդէն , որ
 Գերմանիան էլ չէ կարողանում հեջտանթեամբ
 ծախել վերջմինել իր ապրանքները , նա ա-
 ռեւտրական տաճնապ պիտի ունենայ , եւ
 իսկապէս տագնապից շրջութիւնը արդէն
 սկսել է Սյդ վտանգից ազանեցու համար ,
 Գերմանիան էր անչափ շատ ապրանքները
 պիտի տարածի իր գաղութներում , որոնք
 թուով քիչ են , կամ այնպիսի երկիրներ տանի ,
 որտեղ հնարաւորութիւն կա՞ ներմուծելու
 Յամենայն չէպէս Ի՞նչ դարում ամէն Վի երկիր
 ձգտում է տնտեսական անկախութիւն ձևը
 բերել , ամէն մէկը ուզում է կարիքի չափով
 տնտեսապէս փակել իր սահմաններում , այ
 մինքն կախում չ'ունենալ ուրիշից ո՞չ պան-
 բանի ապրանքի եւ ոչ էլ հուժ տիւ թի համար
 Ի՞ժար է հաւատալ , այսպէս ասած Ներսիսայի
 չ'իմակամութեանը , Մարդիկ թեան համար
 կարեւորը ամէն մի երկրի բնական զարգա-
 ցումն է ու արեւստական Գրանի Վր մարդիկը
 թիւն կայ , նրանով արդէն չէն երկիրները
 միշտ իրար հետ փոխադարձաբար կապւած կը

միան անտեսակալն եւ ուրիշ կապերով ու
 կախումներով Պատուութիւնը այս չէ հերքում ,
 միայն քաղաքական ճարտիկութիւնն է որ
 փորձում է ունայն հաստատակներով երկիրներն
 իրարից անջատել , ցամաք տնտեսապ վրիշ
 Եւ կ'ուզենայ ինչպէս զուարթութիւնը նաեւ
 Հիւսիսային Ամերիկայի եւ Ռուսիայի վրի-
 խարի չափերով ծաբաւելու մասին , Սակայն
 դիւն համար մի ջոկ յողւած է հարկաւոր
 երկու փաստ թերեւ մի որոշ գաղափար տան
 Հիւսիսային Ամերիկայի հակապահումութեան
 մասին . նրա երկաթուղիների երկարութիւն
 նը հասնում է 400,000 կիլոմետրի , այսինքն
 կիւրից աւելի է քան ամբողջ աշխարհում
 եղածը , Վի համապի է 472,000 կիլոմետրի .
 նորա առեւտուրը 1890 թ. հասնում էր 11,222
 միլիոն ֆրանկի , Եթէ Ամերիկա ներկայումս
 տնտեսապէս այս գնդիցացման է հասել , ապա-
 զայնում անչուն նա նաեւ իր եւ մեծ հարս-
 տութեան տէր կը լինի , Սյսպէս ուրիշն եւ
 թուպան իր իշխանութիւնը մարածում է հե-
 ոււոր , բայց անմշակ եւ բնական մեծ հա-
 բանութիւնների թւեցող երկիրներ , Սյդ մե-
 ղերի բնակիչները մեծ մասամբ անջարժ եւ
 յետին գրովութեան մէջ են եւ համայն արդ-
 կիւնութեան շնչափելի սոցալ չ'են սաղիսն , Բայց
 Եւրոպան ոտք է կոխում մեծ աշխարհի հե-
 ոււոր երկիրներ , որոնց բնակիչները միայն
 են քաղաքակրթական ընդունակութիւններով ,
 Սյձ զէպզում խնդիրը այլ կերպարանք է
 ստանում , Ապահանջ է գաւանդում աշխարհի
 պայմաններ մեղծելը , որոնցից կարիքի լի-
 նէր տնտեսապէս յզմելի , բայց հե նպանտել
 բնիկների յատաչիմութեանը Չվտանգելով
 նրանց գնումութիւնը նմապւած օգուտը փոխ-
 ձարձ կը լինի եւ կը շահի մի նմախելի
 եղբայրական կապ , Յշատուոր ֆերմանական
 տնտեսապէս Եմալլելը , իր նորապոյն ճա-
 ուում նաւաստիքի ունենալու առթիւ Իստում
 է շահում Վր փոքր ապարը Գերմանիայի կող-
 մից կաշտպանութիւն կը գտնեն անարգար
 ուժի Վր Եթէ Եւրոպան յեղիւնայն արդա-
 բութեան յայ մեծ սկզբում յղ , նրա զարգա-
 թային արշաւանքը անպահասակ ի կը լիտի
 մարդկութեան համար :

ՊԱՐԻԶ ԳՐԻԿՈՐ ՉԱՐԿՍԻՍԵՆ
 ԳՐԻԿՈՐ ՉԱՐԿՍԻՍԵՆ

Պուն պիտի դաս՝ աղւոր հեռաւոր փեղեղէն,
 Տեղ մը՝ չեմ գիտեր ո՛ւր՝ ես կը զգամ որ կա՛ս դուն,
 Յաւտեանէն ի վեր, իմ հոգիս անձկօրէն
 կը սպասէ օդային քու գալըւաւոր սիրուն:

Մեծ ցաւի ժամերուն, երբ սեւ բեր կեանքին
 Անողորմ ծանրաթեւամբ ուսերըս կը փչրէր,
 Հոգիիս մութին մէջ, թեթեւ ու կաթոգին,
 Դէմքիդ ցոլքն երազուած՝ քաղցրութիւն կը ծորէր:

Ու մոգիչ երեւումդ անուշակ ու վրձիւ
 Քոյրօրէն բուժեց միշտ իմ սիրտըս կարելէր:
 Ու մըրմունջը բարի որ քաղցր ու զով բերնիդ
 Հստուեղէն կը թափէր, զիս յոյսով կը զինէր:

Կը զգամ սգիտեմ՝ որ կա՛ս... ու միայն ես գիտեմ...
 Աւելի մտերմօրէն քու դէմքդ կը ճանչնամ,
 Ո՛վ Անուրջ խոստափուկ, ո՛վ Աղջիկ ուրուադէմ,
 Քան թողր շօշափուած գիմակներն իրական:

Քեզ կը ճանչնամ մինչեւ խորքն անգայտ քու հոգեօյր,
 Ու գիտեմ որ երկրիս վրայ երբեք ոչ մէկ տեղ
 միջ մէկ կոյս չունեցաւ անարատ ու կապոյտ
 Հըրապոյցը քու լաջն նայուածքիդ երկնագեղ:

Քու ննուեղ զոր ինծի յայտնեց ձայնը Մութին,
 Աւելի անուշ է քան անունը մահուան,
 Ու ճակատդ աւելի պայծառ քան շողն անգին
 Լուսնակին եւ քան բոցն աստղերուն մայրական:

Պիտի դաս... քեզ համար ծովի մը մէջ անհուն՝
 Արցունքովքս շննուած, բիւրեղ տուն մ'եմ կանգներ՝
 Ճընորքին անթառամ վարդերովն զարդարուն,
 Ուր Պաշտումըս խորունկ քեզ մահիճ մ'է փրսեր:

Պիտի դաս, ըսպիտակ; ներդաշնակ, խնկաւէտ,
 Մովերէն անցնելով՝ մերկ հողիդ զովացած,
 Զօրերուն ծաղկիկէն ջինջ մարմինըդ նամէտ,
 Մագերոզդ ճածանչներն ադին մէջ ցրցեմ:

Եւ երբ իմ թեւերուս մէջ իշնաս նըւաղիս,
 Ու երբ սուրբ լանջքիդ վրայ հանգչի գլուխս հրրավաս,
 Քու հոյիդ խառնուրի պիտի փմ հոգիիս,
 Աձպիտի յաժրօրէն մեռնի՛նք անբարբառ:

Հետեւեալ յօդուածը իբր պատասխան տրուած ըլլալով մեր մէկ հարցմանը, Յարգ. նամակագրին հաճոթեամբը՝ շահեկան համարեցանք հրատարակել զայն, իր հետաքրքրական, եւ նոր տեսութեանը համար մեր ազգային հեթանոսական կրօնքին կարեւոր մէկ կետին վրայօք

ՄԵՐ ՀԵԹԱՆՈՍԱԿԱՆ ՎԱՐՂԱՎԱՌԻ ՏՕՆԸ

Սիրեցեալդ պր. Ա. Զօպանեան,

Ձիմ կարծիս կը հարցունէք թէ՛ վարդավառի տօնն առ մեր նախնիս Անահտա՞յ ընծայուած էր թէ՛ Աստղիկան, զի երկու կարծիքն եւս ըսուած է, կ'ըսէք: — Հարեւանցի լայնատասխան մը տուած չըլլալու, եւ ոչ պարտաշրորինակ բան մը յանկարծ առջեւ նետած չտրեւելու համար, հարկ կը համարիմ, ինչպէս սովորութիւնս է, նախ հեղինակաւոր հին աղբիւրները քննել, նոյնպէս նաեւ պարզ գիտնոց տեսութիւնները, եւ ապա զալ յիմոյս

Դժբաղդաբար հին աղբիւրք գրեթէ բացարձակ կը լռեն նոյն իսկ վարդավառի նախկին տօնին վրայ որ եւ է տեղեկութիւն մը տալու, թող թէ անոր վերաբերեալ մանրամասնութեանց վրայ: Յանուն Սորենացւոյ ճան մը ունիմք, բայց այն եւս անհարազատ գրութիւն, բնաւ իւրից չմերձենար մեր հետաքրքրելի խնդրոց: Ա՛յլ յիշատակութիւնք որ կան, եւ այն վտիտք, միջնադարեանքն են, ինչպիսի են Տօմարագիրք, Յայսմաւուրք, Տօնացոյցք, բայց եւ սոքա գիտնական արժէք մը չունին: Սոցա կարգէն զօրաւորացնող թերեւս ազգային անգիր աւանդութիւնն է որ այդ տօնին անուան յիշատակն գէթ անկող կը պահէ ցարդ, եւ եթէ իբր անտարածկուսի նկատուած կարեւոր տեղեկութիւն մը կայ ի նմա, այն է որ հին հեթանոսական տօնն վարդավառ անուանեալ՝ փոխարկուած է քրիստոնէական Այլակերպութեան տօնին, եւ այս փոփոխութիւնն, եթէ այն աւանդութեան հաւատամք, սրբոյն Գրիգորի ձեռամբ եղած: Սոյն աւանդութեան հետ կապուած է նաև սոցոկրդական սովորութիւն մը՝ իրարու վրայ ջուր սրկել եւ աղաւնիս թոցոնեկ լազատութիւն:

Փալով մեր մամանակեան գիտնոց, սոքա կերպ ի կերպ կարծիս յայտնած են, աւելի կամ նուազ մտացածին կամ ենթադրական, առանց հաստատ վկայագրի (docuement) մը

վրայ հիմնուած ըլլալու, տարտամ եւ ցրիւ հասած զրուցաց վրայ կայկատեալ վարկածներ: Չամչեան, Ինճիճեան եւ նոցա հետեւողք՝ ոչ այլ ինչ կը նկատեն այդ տօնին վրայ, բայց իբր՝ Ջրհեղեղեան ղէպքին յիշատակարան մը քննիչ աղգային, անյարձաթ կերպիւ կապելով Աստղիկան հետ, որ նոյայ թոսնիայն լինողու համբաւ մը ունի: Գուցէ Ալիշանէն առանձնազոյն բան մը լսել սպասելու էինք իւր «Հին Հաւատք» ին մէջ: Բայց անչուշտ դուք զայն տարցափորձած էք: Եւ կարծեմ անտի թելադրեալ կ'ըսէք այժմ թէ տօնդ մերթ Անահտայ կ'ընծայի՞ր մը մերթ Աստղիկան, ի՛նչպէս եւս մեզ տկատեցի՞ր որո՞ք ըսել է թէ նա եւս կարող եղա՞ք չէ ստա՞յք եւ բնորոշ բան մը վճնել: Դժբալ զի միջոցաւ

Սրդ այդ հին եւ նոր անյայտութեանց եւ անտրոշութեանց մէջ կ'ընայ օւրեմն ամենայն ումեք իրաւունք տրուել յինքնէ՛ք կարծիք մը գտեղծելու, եւ դուք այժմ գիմն կը հարցունէք: Ձեմ խուսեր զայն հաղորդելու Ձեզ կ'առաջարանեմ միայն թէ գուցէ բոլորովին տարօրինակ ինչ լսէք, եւ այնչէր ըստ Ձեր յուսացածին կամ փափաքածին, եւ զայն ինձ պիտի ներէք: Բանգի իմ կարծիք այն է, որ վարդավառի տօնդ ոչ Աստղիկան տօն էր եւ ոչ Անահտայ՝ որք յունական դիցապաշտութեան կը պատկանին, եւ ոչ ալ վարդնեաց հետ կապ մը ունի, այլ թէ տօն էր բոլորովին Ջրադաշտական, յորում մասն չէին կրնար ունենալ ոչ գիրք եւ ոչ դիցապատմք:

Թէ որ հիշան ձվրայ ղապ կարծիս յօրինած եմ, եթէ հարցունէք, — «վարդավառ» բառին ստուգաբանութեան վրայ: Յարդ յընդհանուրս ընկալեալ կարծիք է. եւ իբր ստոյգ մեկնութիւն համարուած որ այդ բառն «վարդ» ծաղկանիւնէն ծագուած առած ըլլայ, որով եւ անիթ տուած շատ մը մտացածին գեղազուարթ օրինմանց զտօնէդ, Սակայն այնչափ ստոյգ համարուեցու է այդ մեկնութիւն, որչափ եթէ զ«վարդապետ» բնին Կուս Գնոյն «վարդ» արմատոյ ուղեմարտք ծնողացալի, զոր կարծեմ ոչ որ արդ կ'ուզէ յանձն առնուլ ինչպէս առած էր ատենօք էվալտ գերմանացի գիտնականն, (rosenheer) բառի զայն թարգմանելով (1): Ըստ իմ այդ երկու բարերուն, — «վարդավառ» եւ «վարդապետ» կ'ազմութիւնքն հա-

(1) Չարմանալի է որ Հիւնիկան զանց ըրած է ուր բրկու բառերուն ստուգաբանութիւնն ընել. գեթ ես շուրջ զուր օրօնեցի իւր վերջին Հույն ստուգաբանութեան մէջ:

մածանն եւ համարուող են, եւ իրարու գաղափրաբան իսկ աղգակիցք: Արդ, ինչպէս «վարդապետ» բառն ընդունուած է ստուգարանելի ի իջնական «աէթրա-պայրա», բառերէն, որոյ պարսկական ձեւն է «ատր-պետ», (ըզդ. Ատրպատական), եւ որ կը թարգմանուի «կրակապետ», «հրպետ», որ նախկին ատրուշանական պաշտաման մէջ բարձրագոյն պաշտօնի մը տիտղոսն էր. — նոյնպէս ընդունելու եմք որ նաեւ «Վարդավառ» բառն եւս կազմուած ըլլայ նոյն «Աէթրա» զենտ, եւ «վառ» մեր հայկական (վառել, լուցանել) բառերէն, եւ թարգմանուի՝ «կրակավառ» «հրավառ» կամ «հրալոյց», (ըզդ. «ճրագալոյց») 1): Այս բառն որ յատկացած է, ինչպէս աւանդութիւնն կ'ըսէ, ոչ անձի, այլ տօնի մը, եւ այնպիսի տօնի, որ ի նաւասարդի նաւաջին օրն, (այն է ի տարեմուտն Հայոց կամ յԱմանոր), բայց աւելի հաւանականութեամբ անոր մօտ օրերուն միոյն մէջ կը կատարուէր, ոչ այլ ինչ կը թելադրէ մեզ մակարեբել, բայց զի Զրադաշտական կրօնից վերաբերեալ նախնային մը անունն էր՝ վերաբերեալ «կրակ» ի որ գերագոյն առարկայն էր պաշտաման:

Այս մեկնութիւնն հաստատութիւն վ'անուուի իրօք նախ այնու որ այս պաշտաման մեծագոյն ազգային հանդիսաւորութիւնն կը գործադրուէր ի Բագաւան, ուր կային ոչ զից մեկեանք եւ ոչ արձանք այլ. — բաց ի քրմական գերեզմանաց վրայ կանգնեալ բազիններէ (ինչպէս ցուցած եմ ի «Բանասէր» ի Բ. տարի, 1900, էջ 163-173), — կայր նաեւ աւանձին բազին կամ ատրուշան Որմզդական կամ Վոսմական հրոյ, ինչպէս կը տեղեկացուէ մեզ Խորենացի, (Բ. 77): Երկրորդ, որ նաեւ ըստ պարսկ-զրադաշտական կրօնից, այդ կրակի պաշտաման մասնաւոր տօնն՝ յերրորդ օրն կը կատարուէր իրենց տարեցոյցին Զ. ամսեանն, որ ատրպեհեշտ կը կոչուէր, եւ ճիշդ կը համապատասխանէր մեր նաւասարդ ամսոյն, կամ այժմեան Օգոստոսի (Th. Hyde յորմէ եւ Հին Հաւատք, էջ 938) յորում նաեւ մեր այժմեան Վարդավառն կը տեսուի, եւ ի՞նչ բնական հետեւութիւն որ այդ տոչորիչ հանդիսին ժամանակ, ամառնային ըլլալով եւս տարւոյն եղա-

1 Գուցէ թէ եւ «վարդան» անունն եւս նայնպիսի ծագումն ունենայ, զի ատրուշանի խոնարհագոյն պաշտօնեայն, ինչպէս կը տեղեկացուէ Հին Հաւատք (էջ 353) Աթարվան կը կոչուի ըստ Աւեստայի:

նակը, ջուր սրսկուի ներկայ պաշտօնասէր ժողովրդեան վրայ՝ իբր զովացուցիչ դարման, եւ անտի յընդհանուր տարածեալ սովորութիւն մը որ որչափ ժողովրդական, նոյնչափ եւ կրօնական եւս կրնայ նկատուիլ, ոչ ինչ նուազ ջուրն քան զհուրն նուիրական տարրն ըլլալով ի մաղիքն կրօնի, իբր իրարու եղբայր եւ քոյր համարեալ: Նա զի այդ ջուր սրսկելու սովորութիւնն նաեւ առ Պարսիկս կայ. — թէ եւ հաւանականաբար աւելի Զրոյ տօնին օրուան պահուած «Ապրիզէկեան» անուանեալ Ը. ամսոյն մէջ:

Գուցէ ոչ յանդէպս լուծումն տայ այս տե՛նութիւնս նաեւ այն պարագային, թէ ի՞նչ խորհրդով այդ հին Զրադաշտական Հրավառութեան տօնն այժմ ի մեզ յԱյլակերպութեան տօնն փոխարկուած ըլլայ, երբ նկատեմք որ Բրիտոսոսի հանգերձից «ձիւնափայլ սպիտակեանալն» ըստ Աւետարանին, բարեպաշտ ջերմացեալ մտաց յոյժ բնական էր զայն արեգակնային ճաճանչաւոր լուսոյ փոխակերպել, իբր իւր իսկ գերագոյն անձէն արտափայլեալ հրոյ տեսիլ մը, — ինչպէս եւ ի մեր շարականս կ'երգեմք ցարդ, եւ այնու հրաշափառագոյն եւ խորհրդաւորագոյն կերպարանք տալ նիւթական հրավառութեան մը, որուն գործադրութիւնը մեր սուրբ հարք կարող չըլլալով բաճնալ ի սպառ ազգին հնաւանդ սովորութեան, զայն փոխադրել տուած են Տեառնընդառաջի տօնին նախընթաց երեկոյն. — որոյ նկարագիրն ժամանակաւ ընթերցած եմ Բաղէշի մօտ Փարխանգ գիւղին մէջ կատարուած սովորութեան համեմատ, (Արեւելք, թիւ 1760, 5 դեկտ. 1889):

Զկնի այս ամենապարզ եւ կարծեմ հաւանականադոյն մեկնութեանս, ինքնին դուրս կը ցատքէ «Վարդավառ» բառին «վարդ» եւ «վառ» արմատներէ կարծեցեալ բարդութեան անյարմարութիւնը, որ մին միւսոյն սպառնչն է, եւ նարեկացւոյ մը քերթողական խանդին միայն ներելի է զայնս բառական խաղերով իրարու միաբանեցունել, եւ ոչ թէ տրամախոհական ստուգաբանութեամբ, երբ Վարդավառին վրայ իր յօրինած վառվառն տաղը կը սկսի երգել ըսելով.

«Գոհար վարդն վառ առեալ
«Ի վեհից վարսիցն արփենից» (գուցէ «արփենւոյն»):

Ան իմ կարծեացս բարեկամս ան յայտոյ հաս
 մտոց պարզարանութիւնը, զորմէ ինձ կը
 հարգուէք Եթէ անընդունելի երեսի ձեզ այս
 եւ իւր անակնկալ նորուեանցն յանդուգն
 եւ ի զէպ համարիք իւր ձեր տեսութեանց ա-
 լելի բարեյարմար նախկին մեկնութենէն չօ-
 տարքնարաւելի Անտիտայ տօն նկատելու էք
 զՎարդապետն, քան թէ Ատողիան զի, ինչպէս

մատոց միմօտ լողջ զյժեա զագամախմա
 նա զ յանձնածն զանձնէր ինն ծառնոր

մա լառ մեռեալ սքէրմալ չո չեռոյ
 զմի թիւ մի արարալս մա աւաւ սմ
 ախալ մախալ աչալջ մի զա իորդ զորոյ
 մաժտորդ զիայն ինն զ նելա մօտ մաժտ
 զո զնեալսն զկեանքիս հաճոցն ոչ Վիտեր
 աախալ յախա զիրար ինչպէս հալածող աղբիրնք ու համարող
 աչալսձալ զ մ Ուրտապին կը զառնան կը թղբի մը ըստիտակ
 ա մալ զ զ մ Վարդիւնն վրա ող երկինք կը ինչպանայ շիփիտակ

Եւ մինչ կատարը սիննին անպէրն մէջ ձիւն թորթի
 Կը ծփծփալս զարձրայօն, հոս իր բունը կը թոռմի
 Աղտերու տակ թանձրամած հոս անցորդն իր լիտի բառ
 Սէզ մարմարին կ'աւանդէ ու շունն իր ժայթքն անըսպա

Օ՛ լեռներէն հեռաւոր հասներ տոհմիկ պարմանին,
 Թեթեալէն, թաշերես, արծուր աչքով, բարեգուլ,
 Ու մարմարին երինազիմ լանջին վրէժայ անօդուա
 Մերկ իր բաղկաւ կաշմուռն մը խէր նիզակը փակեքին:

Գիշերին մէջ կաճակներ գլխուն ճաճանջ թափին թող
 Եւ ամբողջներ երկիւղած պաշտամունքի գան հոն միտ...
 Ի՛նչ փոյթ թէ օր մ'պիտոյի ուրիշ ձեռքեր ամբարիչո
 Ալեւոց ներքե գըլորեն նիզակին փառքն ու կոթոց:

Գլխոյ զոր միմեցմի յամաժտութիւն մարտար
 «տախ» ալ «բղախ» միտոց տախարդախ շեռաց
 զալմա մաժտորդ զանցնեցալ շիփմաւեղա
 ա զ միմեցմի մարտին միմեցմի միմեցմի
 մարտին միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 մարտին միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 լաղի միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին

լաճառ ոսխ մրդախ դաճո՛ր
 զալ շեռոյ «բղախ» միմեցմի մարտին մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին

բոխ զառնոն ի բնչաւան կաճարուելովն՝ հեռի
 կը միտայ յԱտողիանէն հիւրոյ արձանն քլլչախա
 էր թէ եւ ի Բագաւան Անտիտայ արձանի մը
 գոյտեթեան չոճիւթք բնաւ չիշատակութեան:

Ընդունեցէք զիմ յարգանացս ողջոյնքը

ՍՈՒՔԻՍՍ Վ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Փարիզ, 22 դեկտ. 21 մանուշար մարտար տղոսա
 մը 1902 մտմ — զ զ մարտիտա զն իմօտար

մալս « աղջիկ » մտմ լայն ծառնեղալ սւն
 (յնմալ տղ, յնալ) մարտար զնն « տախ » ալ
 « ախարալ » յախարալս զնն « միմեցմի »

« Ելույտ » նալ « ախար »
 միմեցմի, չ ծառնեղալ զո մալս սլ (11 « Ելույ
 մօտ լայ, փնա չո լայ ի միմեցմի տղոսա

չաղապատուած իրարու
 զալս « աղջիկ » մտմ լայն ծառնեղալ սւն
 « ախար » նալ « ախար »

Սէզ մարմարին կ'աւանդէ ու շունն իր ժայթքն անըսպա
 Օ՛ լեռներէն հեռաւոր հասներ տոհմիկ պարմանին,
 Թեթեալէն, թաշերես, արծուր աչքով, բարեգուլ,
 Ու մարմարին երինազիմ լանջին վրէժայ անօդուա
 Մերկ իր բաղկաւ կաշմուռն մը խէր նիզակը փակեքին:

Գիշերին մէջ կաճակներ գլխուն ճաճանջ թափին թող
 Եւ ամբողջներ երկիւղած պաշտամունքի գան հոն միտ...
 Ի՛նչ փոյթ թէ օր մ'պիտոյի ուրիշ ձեռքեր ամբարիչո
 Ալեւոց ներքե գըլորեն նիզակին փառքն ու կոթոց:

Գլխոյ զոր միմեցմի յամաժտութիւն մարտար
 «տախ» ալ «բղախ» միտոց տախարդախ շեռաց
 զալմա մաժտորդ զանցնեցալ շիփմաւեղա
 ա զ միմեցմի մարտին միմեցմի միմեցմի
 մարտին միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 մարտին միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 լաղի միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին

լաճառ ոսխ մրդախ դաճո՛ր
 զալ շեռոյ «բղախ» միմեցմի մարտին մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին

Գլխոյ զոր միմեցմի յամաժտութիւն մարտար
 «տախ» ալ «բղախ» միտոց տախարդախ շեռաց
 զալմա մաժտորդ զանցնեցալ շիփմաւեղա
 ա զ միմեցմի մարտին միմեցմի միմեցմի
 մարտին միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 մարտին միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 լաղի միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին

լաճառ ոսխ մրդախ դաճո՛ր
 զալ շեռոյ «բղախ» միմեցմի մարտին մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին

Գլխոյ զոր միմեցմի յամաժտութիւն մարտար
 «տախ» ալ «բղախ» միտոց տախարդախ շեռաց
 զալմա մաժտորդ զանցնեցալ շիփմաւեղա
 ա զ միմեցմի մարտին միմեցմի միմեցմի
 մարտին միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 մարտին միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 լաղի միմեցմի մարտին միմեցմի մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին

լաճառ ոսխ մրդախ դաճո՛ր
 զալ շեռոյ «բղախ» միմեցմի մարտին մարտին
 զմիմեցմի մարտին միմեցմի մարտին մարտին

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՐԱԺՅՏԱԿԱՆ ԳՐՈՒԹԻՆԸ

ԵՑ օսական այս տեսակէն լրջօրէն հակա-
 ոսկողնի կան զարմանքէ, Քոլէ՛ք քը Ծրանծի
 եւ Լեզուաբերտական Բարձր Ունու մնասիրու-
 թեանց Վարժարանին ներհուն փրօֆէսորը,
 մեզի գրիգել կոնտայ թէ բաղդատական քերա-
 կանութեան մեթոտը չի կրնար կերարկեթի
 երաժշտական լեզու ներհուն, ինչպէս որ չկի-
 րարկեցեցաւ զիցարանութեան կամ տաղաչա-
 փոմթիւնն այս վերջին երկու պարագաներուն
 մէջ կատարուած փոթիւնը անյաջող արդիւնք
 ունեցան իրօք է եւ չէին կրնար ուրիշ ար-
 գիւնք ունենալ: Եթէ կա՛ն բաղդատական
 քերականութիւն մը, կը գրէ Աժ Մեյնէ՛՛՛
 պատճառն այն է որ ամէն ժողովրդական լե-
 զու փակ սիստեմ մը կը կազմէ՛ բոլորովին
 անփոփոխ, զոր պէտք է ընդունիլ այնպէս
 ինչպէս որ է Կա որ ամբողջութեամբ կը փո-
 խանցուի թէ՛ այն տղոց որոնք խօսիլ նոր
 կը սորվին եւ թէ՛ այն ժողովորդներուն որ
 լեռն կը փոխեմ: ամէն կամայականութիւն,
 ամէն անհատական քմայք վտարուած են ան-
 կըց՝ կամ կէթ վտարուած են ձայնագիտու-
 թեան (phonétique) եւ Կեւարանութեան (mor-
 phologie)՝ եւ նստի Կամար է իր բաղդատա-
 կան քերականութեանը էականայէս կը հիմ-
 նուի քերականական զեւզողիպութեանց գի-
 տողութեան վրայ, եւ թէ լեզուներու տոն-
 մալըութիւնը հաստատուած կը նկատուի այն
 ատեն յիշեցնելու երկու քերականական սիս-
 տեմներու հիմնական նոյնութիւնը հաստատ-
 ուած է՝ այդ լեզուներուն պատմութեան նա-
 խարդ մէջ զի զի նոյն մէջ Գրգարանութեան ու
 տաղանջափութեան պէս, երաժշտութիւնն ալ
 չի հարկաւորուիր հաստատուել կորիզ մը, ո եւ է
 քմայք չեն թարթիլուող եւ միանգամայն — այդ է
 կախուարք — բոլորովին կատարական: Գրգար-
 ուսմանին բան մըն է որ անհնական քերա-
 նականները ըլլան — mi, — si, — ti, (էլի,
 էսի, էսի) եւ շատ լավ կարելի է ըս-
 տել որ անոնք ըլլային օրինակի հա-
 մար — ni, — pi, — di, կամ թէ՛ — mi եր-
 բորդ զէմքի համար գործածուէր եւ — ti ա-

նաջին զէմքի. եթէ, ինչպէս սանսքրիթն ու
 յուսարէնը, երկու լեզուներ — mi, — si, — ti
 գործածեն միեւնոյն խառնով, առի դիպ-
 ուածական չէ եւ տեղեկանութիւն կա-
 պացուցանէ: Չեմ կարծեր որ երաժշտ-
 թիւնը կարենայ իր ո եւ է մէկ մասին
 մէջ մարդկային կամքին ներգործութեանն բո-
 լորովին հերձ նպատակական հանգամանքներու
 այսպիսի ձրատեմ մը ներկայացնել, արոր, եւ
 ամէր միայն, է որ բաղդատական քերականու-
 թիւնը կը պարտի իր գոյութիւն ունենալը,
 այնպէս ինչպէս գոյութիւն ունի այսօր Միւ-
 չեւ որ հակառակը որոշապէս չնպացուցուի,
 պիտի սարակուսիմ որ ձայնականութիւնն
 եւ կշտութիւնը ունենան բաւական այլազա-
 նութիւն, բնական հաստատուութիւնն այս-
 պիտի ապացուցուի մը կարելի դարձնե-
 լու համար:

Այս առարկութիւնները հմուտ լեզուագէտին
 գրելն տակ մեծ արժէք մը կը ստանան անով
 մանաւանդ որ Ա. Մեյնէ ոչ միայն քերական-
 նագէտ է, այլ եւ պարուստական երաժշտագէտ
 մը: Բայց այս ապացուցութեան մէջ զոր յի-
 շատակցիք վերեւ, ակնյայտ փոխարութիւն
 մը կայ: Մեյնէ իրանամբ կը է թէ « ամէն
 ժողովրդական լեզու փակ սիստեմ մըն է »
 Բայց պէտք է որ փոխադարձաբար ապացու-
 ցանէր թէ ամէն « ժողովրդական » երաժշտու-
 թիւն փակ սիստեմ մը չէ: Եւ այդ է պէս որ
 հմուտ փրօֆէսորը չէ ապացուցած եւ իրեւ-
 ընդունուած քան մը նկատած է իր սխալը
 յառաջ կուգամ, անհրաժեշտ գեղարուեստական
 գործերու երաժշտական հասկացողութիւնը եւ
 ժողովրդական ներշնչմանց հասկացողութիւնը
 չփոխած ըլլալն: Այո՛, արդարեւ, անաջին պա-
 րագային մէջ յերաժշտութիւնը չի ներկայա-
 ցնիր եւ չի կրնար ներկայացնել քմայք չերձ
 հաստատուել կորիզ մը, քանի որ քմայք գե-
 զարուեստական գործին իսկութեանը կը կազ-
 մէ: Բայց ժողովրդական երկին մէջ մենք խո-
 ընալէս հավոգունած ենք որ իրերը տարբեր են:
 Հոն, փակ սիստեմ մը կայ, Հոն կայ այդ ամէն
 քմայք չերձ հաստատուել կորիզ, որ կարելի
 կը դարձնի բաղդատական ու գիտական ու-
 սու մաս իրօքութիւնը: Ի՞նչպէս ըլլայ որ հին
 շրջանի մը մէջ, լատինական, բիզանական եւ
 հնդկական Եկեղեցիներու ժամերգութիւնը
 ներկայացուցած ըլլայ, բան մը որուն գրեթէ
 վտանգ կ'ը, շատ շեշտուած յարաձայնական

(diatonique) նկարագիր մը Ե կրնանք զուգահեռել այդ երեք եկեղեցիներուն երգին կերպաւորական սրտեմբ, եւ երեքին ալ մէջ պիտի գտնենք միեւնոյն յարաձայնութեան կանխահալումը, Արարներու, Պարօթիկներու եւ Մոնիլոյներու երաժշտական քաղաքակրթութեանց քով, որոնց ճշմարիտ է որ հին ձեւը լաւ ծանօթ չէ բայց որոնք այժմ կը մշակեն ինչպէս անուշտ ապենով ալ կ'ընկին, կ'ըմաձայնութիւնը (chromatisme) եւ ներդաշնակական (enharmonique) սեռը: Պէտք է կ'ուզէ դարձեալ որ երկու լեզուներու որոնց տոնամեղեցութիւնը պէտք է ապացուցանել հարարակաց եզոզ հիմնակաղմը (substratum) պատահական ըլլայ: Արդ, քրիստոնէական եկեղեցիներու ժամերչական մեղեցիները, բաց ի քանի մը հազուադէպ բացառութիւններէ, այդ եկեղեցիներէն իւրաքանչիւրին յատուկ են: Արաքին զարեբուն՝ քրիստոնէութիւն տարածողները իրաւ է թէ կը քննդէին մահամբժ հեթանոսութեան կողմէրը եւ կենսունակ ու որոշ խորհրդաշնանները, բայց քրիստոնէութիւնը զեւ նոր ընդգրկած ժողովուրդներուն թոյլ կուտային պահպանել իրենց աւանդութիւնները, պայմանով որ նոր հաւատքին հակառակ քնութիւն մը չունենային, — իրենց լեզուն եւ իրենց երգերը: Յաճախ եկեղեցական քնագիրը կը պատշաճեցնէին գողովրդական խաղերուն. centonisationի դրութիւնն է այդ: Արեւմուտքի եւ Արեւելքի այդ այլեւայլ եկեղեցիներուն ժամերցութեանը մէջ, ունինք ուրեմն թերեւս քանի մը դրսէն մտած մեղեցիներ, բայց անհոգիապէս աւելի ստուար խորք մը բնիկ եւ ազգային մեղեցիներու:

Արդ, եթէ լատինական, յունական եւ հայկական երկիրներու մէջ ինքնաքերարար բողբոջած այդ երգերը յարակցութեան զրոշմը կը կրեն հաւասարապէս, չենք վրնար աւելից հետեւնել թէ յարակցութիւնը լատինաց, ինքզանդացուոց եւ Հայոց երաժշտական մտածելու ձեւին համաձայն է՝ առանց, ինչպէս մեթիս պիտի լսէր ծանորդն, ատոր մէջ «ցեղերու ուղեղային ձեւակազմութեան համեմատութեամբ անոնց զննկղած երաժշտական կարողութեանց օրէքքին» մէկ ապացոյցը տեսնելու: Յարաձայնութեան գործածութիւնը այդ ժողովուրդներուն մէջ բոլորովին պատահական է: Արդ, քաջի քրիստոսոր նիւթ մը չէ՝

երաժշտական լեզուներու բաղդատական քերականութեան գրութի մը համար:

Միայն թէ երաժշտութիւնը զեւ շատ նորահաս է իբրեւ գիտութիւն, եւ պարտաւոր ենք ամենամեծ խոհեմութեամբ վարուիլ: Բաղդատական քերականութիւնը կրնայ պատմական շրջանէն աւելի հետուն բարձրանալ. բաղդատական երաժշտութիւնը, մեր կարծիքով, պարտաւոր է պատմական հոգի վրայ մնալ միշտ, եւ հոտ ալ գծը դիւրին չէ:

Որոշած ենք ուրեմն բոլորովին մէկդի թողուլ, առ թլլմ գեղի եւ ծագման մեծ խնդիրները, եւ բաղդատական մեթոտը ծանօթ երաժշտական քայաքակրթութիւններու կիրարկել՝ անծանօթ կրաժշտական քաղաքակրթութեան մը հասնելու համար: Ճիշդ ինչպէս որ բանասէրներու եւ լեզուագէտներու քով, որոնք բաղդատական քերականութեամբ կը զբաղին ընդհանուր տեսակետով մը, մասնաւորութիւնը կը ստեղծուին, — բոմաշարդտանիք՝ օրինակի համար՝ բոմանական լեզուներու ընդհանուր նկարագրիւններուն մէջ սպորէն լատիններէնի նեաքերը կը փնտռեն, — այնպէս ալ ի նկատի ունենալով միայն քրիստոնէութեան առաջին դարերը, մենք նպատակ ունինք այլեւայլ քրիստոնէական եկեղեցիներու ժամերցութեան հասարակաց եզոզ զծերը քննելով նախնական եկեղեցոյն երգին վրայ քանի մը որոշ ծանօթութիւններ վերադառնել: Արդէն եկեղեցական պաշտամունքի ուսումնասիրութեանց մէջ ընդունուած սկզբունք մըն է որ երբ սովորութիւն մը որոշն բառաքերական կամ անհիշապէս յետ - առ սքերական ծագումը քննդիրներու միջոցով ուղղակի ապացուցուած չէ՝ նկատելով միայն որ այդ սովորութիւնը կը գտնուի քրիստոնէական բոլոր հասարակութեանց մէջ, անոր կ'ընծայեն այն նոյն հեցինակութիւնը զոր կ'ընծայեն առաքեալները: ձեռքով հաստատուածներուն. սովորութեան մը տիեղեցականութիւնը համարմէք է անոր առաքելականութեան ապացոյցին: Բայց, այսպէս սահմանափակուած բլլալով հանդերձ, խուղարկուելիք այդ հոգը շատ ընդարձակ է, եւ այնտեղ ներկայացոյց հարցերը բաղձաթիւ ու կ'ընտոտ են Ասիից գառ, այդ հարազատութեանց մէջ՝ այն մեթոտը որուն պէտք է հետեւիլ շատ նրբութիւն եւ շատ խոհեմութիւն կը պահանջէ:

Այդ պատճառով փոխանակ ճանչնալ ջանա-

լու քրիստոնէական եկեղեցւոյն նախնական երգն իր ամբողջութեանը մէջ, — իր նշանագրութեան, ճայնականութիւններուն ու կշռութեանը մէջ, — մինչեւ ցարդ մեր հետագօտութիւնները պարփակած ենք միմիայն նշանագրութեան վերաբերեալ խնդիրներուն. այդ էր նախ լատիններէն լեզուով տոքսթորութեան թէզի մը զոր արձանագրած ենք Փարիզի Դպրութեանց Համալսարանը, հետեւեալ տիտղոսով «Շեշտը՝ իբրեւ գերակշիռ տարրը ժամերգութեանց նշանագրութեան, Լատինաց, Յունաց եւ Հայոց մէջ»։

Կըսենք թէ այս գլխաւոր նւթին վրայ երկրորդականօրէն պատուաստուող հարցերը բազմաթիւ ու կնճռոտ են։ Արդարեւ, երաժշտական յիշատակարաններու ուսումնասիրութիւնը անբաւական է խնդիրը լուծելու համար։ Պէտք է դիմել պատմութեան տուած տեղեկութիւններուն։ Ստիպուած ենք ոչ միայն մենք մեզի հարցնել թէ բիւզանդական նախնական նշանագրութիւնը Հռոմէոն եկած է կամ թէ ընդհակառակն արեւմտեան «նէօմական» (neumatique) նշանագրութիւններն են որ Յոյներէն փոխ առնուած են։ Բայց, հայկական ժամերգութեան պատկանող խնդիրներու մէջ, զժուարութիւնները շատ աւելի մեծ են։ Հայկական երգեցողութեան ամենէն հին ձեռագիրները կը ներկայացնեն նշանագրութիւն մը որուն գրածեւական սիստեմը անվիճելի կերպով հաստատուած է, ինչպէս լատինական «նէօմ»երը կամ բիւզանդական էքթոնիթիկական գրութիւնները, չեչտերու բազկացութեանց վրայ։ Արդ, հայերէն լեզուն չեչտ չունի. կամ, աւելի ճիշդ, մէկ չեչտ մ'ունի միայն որ անփոփոխօրէն վերջին վանկին վրայ կ'իյնայ. պէտք է ուրեմն որ հայկական նշանագրութիւնը օտարամուտ բան մ'ըլլայ(1), քանի որ ազգային լեզուն անոր չէր մատակարարել գրածեւական տարրերը։ Արդ, որո՞նք են այն եկեղեցական ազգեցութիւնները որ հայ եկեղեցւոյն մէջ թափանցելով, անոր բերած են իր երաժշտական նշանագրութիւնը. Հարաւէոն կուդան անոնք թէ Հիւսիսէն, Ասորիքի՞ թէ Բիւզանդիոյ քր-

(1) Չմտնանք սա վերապահումն ընել. անշուշտ, թէ հայկական հին նօթագրութեան մէջ կան տեւողութեան նշաններ որոնք Հայոց յատուկ են եւ որոնք չեչտերէն ոչինչ փոխ չեն առներ։

րիստոնեաներէն, Պատմութիւնը համր է կամ աւելի ճիշդ՝ մեզ յաճախ սուր ճամբաներու կ'առաջնորդէ այն հեքեաթներովը զոր կը պարունակէ եւ որոնցմէ դեռ քննադատութիւնը զայն բոլորովին չէ մերկացուցած։ Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան մուտքը եկեղեցւոյ պատմութեան մութ գլուխներէն մէկն է, բայց որուն վրայ մեզի համար անհրաժեշտ պիտի ըլլայ վերադառնալ մեր թէզը ճշդելու համար։

Կըսենք վերջապէս թէ Արեւելեան երաժշտութեան անբարեբաղ մէջ, շատ փափուկ մեթոտ մը կայ հետեւելու, որուն եթէ մարդ անուշադիր ըլլայ՝ ամենէն այլանդակ սխալմունքները կրնան յառաջ գալ։ Մշտական կասկածոտութիւն մը քննադատութեան առաջին կանոնն է։ Այսպէս՝ պէ՞տք է իբրեւ հին երգեցողութեան մաս կազմող տարր ընդունիլ ամէն երգ զոր կը լսենք յունական եկեղեցւոյն մէջ։ Ապահովապէս ոչ։ Իմանապէս, պէ՞տք է որ կարծենք թէ ամէն հին կամ նոր եղանակ զոր պիտի գտնենք այդ եկեղեցիներէն իւրաքանչիւրին մէջ, անպատճառ հայկական, ասորական կամ յունական ծագում ունենայ։ Իարձեալ ո՞չ։

Հնութեան խնդրոյն վրայ, արեւելեան եկեղեցական երգերու քննադատութիւնը մեզի կը թուի ոչ միայն զժուարին, այլ եւ անկարելի։ Մենք զանոնք կը ճանչնանք աւանդութեան շնորհիւ միայն, եւ մեր ուսումնասիրութեանց մէջ պէտք է հաշուի դնենք այն ամէն տեսակ այլալուծները զոր փոխանցման այդպիսի միջոց մը հարկաւորաբար կը բերէ իրեն հետ։ Լատինական երգեցողութեանէն զատ, ձեռագիրներու հին նշանագրութիւնները ոչ մէկ կերպով չեն օգներ մեզի բնագիրն ստուգելու համար, եւ ստիպուած ենք անոնց կարեւորութիւն չտալու։ Մէկ խօսքով ընդհանրապէս անկարելի է մեզի համար գիտականօրէն հաստատել թէ այստեղ եղանակը հին է կամ հին չէ։

Փիլի՛ր Օղորի

(Շարունակելի)

Հ Ա Ց Ե Ր Ն Ի Հ Ա Պ Ե Շ Ի Ս Տ Ա Ն

« Անահիտ » ի ընթերցողները « Անահիտ » ձի 1902 մարտի թիւին մէջ կարգացին այս խորագրով մէկ յօդուածս, ձր քաղաքական յուզում յառաջ բերաւ այստեղի հայ գաղթականութեան մէջ : Ետեւ իրաւացի գտան զիտողութիւններս, ճշդելով միայն մանրամասնութիւն մը, որուն մէջ սխալած ըլլալս ես ալ կ'ընդունիմ, բայց յայտնած ընդհանուր գաղափարս ընդունեցան, եւ նկատեցին որ նոյն իսկ պէտք եղածին չափը չէի ըսած : Միայն պ. Արաբեանը գտնուեցաւ որ հիմնապէս փորձեց հերքել իմ յայտնած գաղափարս : Անահիտին զրկուած յօդուածով մը Բայց ինծի համար շատ զիւրին պիտի ըլլայ ապացուցանել թէ պ. Արաբեանի զիտողութիւնները կողմնակալ են, հակասական եւ անարամբան, եւ ատի առիթ մը եւս պիտի ըլլա՞յ այս կարեւոր հարցը աւելի որոշ երեւան հանելու :

Հայաստանի խորը գտնուող գիւղացին անգամ գիտէ թէ Հապէշները իրենց կրօնամօտ աղգ կը համարին Հայերը, եւ զեռ հեռու չէ այն ժամանակը երբ Հապէշները Երուսաղէմ ուխտի երթալով Հայոց վանքը կ'իջեւանէին՝ զանոնք միայն համակրօն ընդունելով : Բաւական տարի առաջ, երբ Հապէշները Զրկու Անգլիացի գերի բռնեցին եւ բանտարկեցին, Անգլիացիք՝ ծայրայեղ միջոցներու չգիմած՝ Երուսաղէմէն երկու հայ եպիսկոպոս զրկեցին պատուիրակ ի Հապէշխօտան : Այս ընտրութիւնը անգամ մը եւս կ'ապացուցանէ թէ Անգլիացիք իսկ զգացած էին թէ Հապէշներու աչքին Հայերը պերագլուցեցաւ թիւն ց'ունէնք ի պատիւներու եւ Յոյներու վրայ, — ինչ որ տարիներէ ի վեր Հապէշխօտան գտնուող պ. Արաբեանը չէ կըցեր իմանալ : Գալով հանգուցեալ Յովհաննէս Թաղաւորի հայասիրութեան ու բանակցութիւններուն, ատի այնքան անուրանալի իրողութիւն է, որ պ. Արաբեան ինքն իսկ զայդ չէ հերքած :

Պ. Արաբեան ջանացեր է, յօդուածիս իմաստը խեղաթիւրելով, այնպէս մը ցոյց տալ որպէս թէ ես Հապէշներու մէջ կրօնական փոփոխութեանց ձգտում տեսած ըլլամ, ինչ որ կը հերքէ՝ Հապէշներու մոլեռանդութեան վերայ ծանրանալով : Ետա ճիշդ է թէ Հապէշները կրօնասէր ու նոյն իսկ մոլեռանդ աղգ

են : Բայց քիչ մը անդին, պ. Արաբեան չէ վարանած այդ միեւնոյն Հապէշները ազատամիտ, կրօնական խտրութիւն չգնող, բոլոր սպիտակամորթները հաւասար սեպող ցոյց տալով : Կ'երեւալթէյնոցներ է յիշելու թէ մինչեւ այսօր Հիլաները — որոնք քրիստոնեաներուն չափ « սպիտակ » են կարծեմ — չեն կըցած մուտք գտնել Եթովպիա, ինչ որ անհերքելի ապացոյց է Հապէշներու մոլեռանդութեանը : նոյնպէս անհերքելի է որ քրիստոնեայ աղգերն ալ Հապէշներու կողմէն ու միայն աւելի ուսմանք պակաս են սիրուած, եւ ատոնց մէջ ազաջին տեղը կը բռնէր (եւ ամենէն աւելի օգտուողը կըցած է զժբաղգաբար) Հայը : այս կէտը պ. Արաբեանն անտարբեր կը թողու, բայց իմ սրտիս վիշա կը պատճառէ :

Հրէաները Եթովպիոյ շրջակայ քաղաքները, Ատէն, Մասսաւա, Ճիպութի, հաստատուելով ձ իրենց օտարազգի դորձակատարներով միջոցն առեւտուրին կ'ընեն Եթովպիոյ մէջ : Եւ Հայերու չափ հին ալ չըլլալով իրենց անեւտրական սահմանները միլիոններու մէջ տարածած են, մինչդեռ Հայերը իբրեւ բարեկամ ու կրօնակից աղգ սկիզբէն ի վեր արքայական պալատի ներսն ու դուրսը կ'ընդունուէին, ինչպէս Պ. Արաբեանը ինքն ալ կը խոստովանի՝ մի քանիներն միայն նկատելով, եւ շարունակ ալ արքայական շնորհներու կ'արժանանային : Ինչ ըրին ճիշդեւ այսօր, իրենց ցեղին, իրենց աղգակից անհատներուն ու իրենց անձին օգուտ բերելու համար Ուրիշ բան չըրին բայց եթէ զիրար կործանել : Իրենց ազգեցութիւնը նորեկ հայ անհատներու վրայ գործածելով զանոնք կամ չարաչար չահպործեցին եւ կամ հալածանքներով յուսահատեցուցին : Թողունք զեռ այն անբացատրելի կէտերը, որոնք հետզհետէ կը լուսաւորուին :

Ետա անապարիք է պ. քննադատը ինծի Յոյն մը ցուցնելու, որ արդէն հարուստ մտեր է այս երկիրը, բայց աչքերէն վրիպեր են ա' յնքան բուրկ մտնողները, որոնք այսօր միլիոնատէրներ կը կոչուին, ատոնց ամէնն անտեսելով, Հայոցմէ երկու հաս առաջնակարգ վաճառական (!) կը նշանակէ, որոնց գոյութիւնը զեռ մեզի համար անձանօթ կը մնայ զժբաղգաբար :

Այստեղուայ վաճառակաւները միլիոններով կը գործեն. Հայոց 22 ստալին եւ երկրորդ

ամանեղս զմանկ յորտայն միաբանաց զմն
ՆԱԷՊՈՅՏ ՔՈՒՉԼԿԻ ՓՈՒՌՆԵՐ — **ՔՆԱՍԺ**
ԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄԵՍԻՐՈՒԹԵԱՄԻՐԵԱՐՇԱԿ 20
ՊԱՆԵԱՆԷ — **ՏՊԱՐԱՆ ԱՆԱՀԻՏ** — **ՓԱՐԻՉ 4902**

գամանեղս յա միմեկ
 զամանեղս յորտայն միաբանաց զմն
 Գրականի վերադրուած տաղերը բաժնուած
 կը տեղեկենք կընք մասերու յ Սերոյ երգեր ճ
 նրատական կը աշխարհական երգեր յ Պան
 զուխտի երգեր : Սակայն հարեանցի տկնարկ
 մ'անդայք կը բարե ի վեր հանկուք Սերոյ երգե
 րուն որոնք արդէն մեծ վասը կը կազմեն՝ ոչ
 միայն անհամեմատ զհրազանցութենէ միջու
 ներէն ալ նաեւ անհոյս վէջ փայլող ստեղծա
 կան ողին : Այն է որ մեկէ իրաւունք կզգա
 տայ կապել զանցնը կրկնց միօրինակ ներ
 շնչումովը : Երան հեղինակէմը ճեպակի
 անձին ու անուրին հետք եւ ձայնչնալ զան իկա
 իբը մեր անցուցական երգիչը Սերոյ Կ Սեր
 սերոյ երգերուն մէջ է որքեւն չակի աշխարհ
 երկակալութենէ իր ազատ ճանրանքը մ'առ
 նէ զստեղծութենէն conceiti կը կտեղծէ իր
 գրեթէ ժամանակակից խալացի բանաստեղծա
 ներուն պէս յորոքինակ նկարներ կը ձեւացնէ
 որոնք յաճախ հրապուրիչ եւ միշտ ուշագրաւ
 են ինչպէս հետեւեալը :

«Առեալօքս ի վար կզգի նա՛ ստեամջ մոմեր
 մտնող զաբուած զայց ամ սրբա նամուս գր
 քի յան մոմերուն տակն : Երոյ տէր մանուկ
 էր պանկամ :

«Մոմն գէ՛ւ հայրէն ասաց ողորձած ու երբ
 նոյ իտեղն իլաց ճախարասայ ամբ զամբ
 «—Անցն կտրիճն զնէր կրակն իմ պոռնիսն
 է վառած»

Սակայն իրատականց աշխարհական երգե
 րուն մէջ ցոյց տանաւ իրի վերածուած են քրիս
 տոնեայ եւ ոչ քրիստոնեայ Արեւելքի ճողոկե
 րու իմաստեւթիւնը, աւանդական ասմունքը,
 առակաւոր խօսքերը, զրոյցները, որոնց ար
 ձագանքը կը կրկնուի տասնեակ մը գրեկա
 նութիւններու մէջ, եւ որոնց աղբիւրը հը
 նութեան հեռաստաններուն մէջ թաքնուած կը
 մայ : Չարմանք չէ ուրեմն որ Գուշակի հե
 սեւեալ երկու տողերը — զորս Չօպանեան
 պարսիկ բանաստեղծի մը մէջ ալ գտած է,
 յատ աւելի հին գրքի մը թալմուտի մէջ ալ
 կուգան երեւան :

«Այն օրն՝ ի մօրէդ ծնար, զուն լայիր, ամէն
 խնդային :

Անձեպս մարտիկ յի յոյժաբանեալ ի կրկնայ
 սորոյս լայ կա զոյգ ձիծաղկաւ
 Ա. Գրքին մէջ Ստուկայ Գիրքը ու Սիրնք այս
 տեսակ գրականութեան հին տխարները կը
 նկրկայայնեն ըսոյց ոչ բնաւ նախատիրը զի
 Յովսէփ Գեղեցիկի դրուածոն անգամ իր քրո
 հնութիւնովը իրմէ աւելի էին աղբիւրէ մը
 նմանցուած ըլլալը ստուգուած է՝ եղիտական
 հիշատակարան մը ընթեկցող մտքով զի
 Գուշակի այս երգերուն ոգարունակութեան
 ամփոփումը տո ող հետագայ ցանկէն գիւրին
 է ճանչրալ մի առ մի հասարակ ու հինցած թե
 փերթ արարք բնոր Արեւելքի աշուղներուն

Մ. — Չորին ու ժարմին երկու ընկերներու
 իրենց գանգաւը իրարմէ

Բ. — Չգնչու թիւն նենգաւոր ընկեր
 Գ. — Սիրտիւ թեւն պատուէն իր

Դ. — Հաւատն անտոնի ընդ
 Ե. — Չարկամը սիրել ու մեծամեղ

Զ. — Չարիք համբնել Ստուգած սիրամը
 զօպս կը տանջէ

Է. — Երկու յոյժմանս յոս
 Ը. — Երբ իք գործողներն ու յարգ թխան փողը

Թ. — Մեկու մի Աղայէ լի եւ Աղամայ հանումը
 զրախտէն

Ճ. — Օձին բերանը բուսած ծաշկի
 Ծ. — Աղամին զրախտէն ելլելուն պատճառը

Ծ. — Սղոմուն իմաստունին կղզութեւ
 զպցած իւր

Ծ. — Բարձր լեւը ձիւն ունի զածը կա
 նանչ է

Ծ. — Մեղքի երեսէն երեք ոչ լաց
 Ծ. — Չորս խրատ՝ բարեօք ապրիլու հա
 մար, եւն, եւն, եւն :

Այս տեսակ նիւթերէ զպտ գեւինք մտաւ
 բալի (թեկէթէլի) արարեալն ինքզինքը
 յանձն քրած Արարիչ (Կաճապտակեղնին գրագը
 որ Արարիչն ապա ինձմ' իւր ձգէ Խուրձովը
 ու ինքն ինչպէս կը կրկնուի ուր զի նա կը բարկ
 աբերին զէրօսնին արարեալ թեան զբարձր ա
 սակներ կապաւի պրծուի ու շահեկի պատճառ
 ինչպէս հետեւեալնը :

«Յետի խնջն նս թնջ անձ իր ասիին
 անտան աւերի»

Բ. Երբ կոթն ի ձառէ զգինայ նա կայսին
 զինքն կը կտրէ

Գ. Առան զճուկարն ոչ ոչ անչէ Գրչն ի ճար
 զարն կու փորէ :

քանի որ նոր հայերէնը միակ լեզուն է զոր հայ ժողովուրդին բոլոր հատուածները կը խօսին եւ կը գրեն այժօր, եւ գիտական պիտ- քերէ ծնած պահանջներու քանի որ պատմ- մութիւնը իր բուն խնայող կը ստանայ անոր համար միայն որ ներկան կը ձանձնայ :

Բայց ասով հին հայերէնի ուսուցումը չի կրնար անհետանալ, որովհետեւ՝ ընդհանուր կերպով մը՝ ներկան կարելի չէ բացատրել առանց պատմութեան կանխօրինակներու, եւ մասնաւորապէս հայերէնին պարագային մէջ, իրողութեանց բացարձակ յարանոյնութիւն կայ, նկեղեցիով ու լեզուով, որոնք անհերկու հասարակութիւններն են որոնց շնորհիւ հայ ազգը իր ինքնավարութիւնը պահած է քաղա- քական անկախութեան կորուստէն յետոյ :

Պ. Մեյիէ մասնանի ըրաւ տյն հետախու- զութիւնները որ կայ ձեռնարկելու՝ եկեղեց- ւոյ, լեզուին, գրականութեան հետ առ չու- թիւն օւնեցող հաստատութեանց եւ պատմու- թեան մասին, նշանակելով վերջերս կատա- րուած գլխաւոր աշխատութիւնները՝ այս նի- թերէն իւրաքանչիւրին վերաբերմամբ : Ծոյց տուաւ հայերէն լեզուին շահեկանութիւնը Փոքր Ասիոյ եւ հովկասի ուսումնասիրման տեսակէտով, եւ եզրակացուց հաստատելով թէ այն խուզարկողները որ մարդկային ընկերու- թեան վերաբերող ո եւ է ճիշդ մը վրայ ընդ- հանուր ծանօթութիւններ ունին, հայկական բանասիրութեան մէջ բազմաթիւ նիւթեղէններ պիտի գտնեն բանեցնելու :

Պ. Մեյիէի ներքուն ու նրբազնին դասա- խօսութիւնը բուն ծավերով ողջունուեցաւ : Անոր մէջ կէտ մը կար միայն որ մեղի անձիշտ թուեցաւ, այն ուր Պ. Մեյիէ կը յայտարարէր թէ թր գերագոյն իտէալը պիտի ըլլար Բարի- էրին հետեւիլ : հակառակ իր գիտական մե- թոտին ամբողջ խստութեանը, Բարիէր չըմ- բանեց նոր հայերէնին կարեւորութիւնը : անհրաժեշտութիւնը՝ մասնաւորապէս արեւելեան «կենդանի» լեզուաց վարժարանի մը մէջ :

Պ. Մեյիէ, առաջին քայլէն իտ' այդ էական պա- կասը լրացնելով, ցոյց կուտայ թէ գիտական մեթոտը եւ ուսուցչական խղճամտութիւնը իր մէջ կրկնապատկի աւելի լուրջ են ու ամո՞նք յան հանդուսեցալ Բարիէրի մէջ :

Հանդիտով կ'իմանանք թէ Պ. Մեյիէ կը պատ- րասաւ այս միջոց իս ալիք մտեան աշխարհա- քարին քերականութեան մասին ուսումնասի-

րութիւն մը՝ եւ թէ մտադիր է նաեւ մտաւոր ապագայի մը մէջ ներշնչի գրքին քննական հրատարակութեան մը ձեռնարկել :

Նոր հայերէնի հետ Պ. Մեյիէ կ'ուզէ եւ Հայոց արդի գրականութեան վրայ ծանօթութիւն մը տալ իր Փրոնտօցի աշակերտներուն : այս նպատակով, Պ. Մեյիէ, իր անձնական նախա- ձեռնութեամբ, հրատարած է Պ. Զօպանեանը ամիսն անգամ մը հայերէն լեզուով դա- սախօսութիւն մը կատարել Արեւել չ կենդ- լեզուաց վարժարանին մէջ Հայոց արդի գրա- կանութեան վրայ, այս դասախօսութիւնը Պ. Մեյիէի դարձնութեան մաս պիտի կազմէ :

ՎԱՀԱՆ ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ. — Ամենախորին ցա- ւով իմացանք Վահան Նալբանդեանի մահը : Երիտասարդ գրագէտը, որ իր առաջին լեզուած- ներէն մին, — գեղեցկագիտական ուսումնա- սիրութիւն մը, — «Անահիտ»ի մէջ՝ հրատա- րակեց, գրական լուրջ կրթութիւն մը ստա- ցած էր գերմանական համոյսարաններուն մէջ : Իր «Մշակ»ի թատերական քրոնիկները եւ «Մուրճ»ի մէջ իր Ռպսենի գործին վրայ ըն- զարձակ ուսումնասիրութիւնը կը յայտնէին սուսալ ու ինամատ քննադատ մը որ մերթ ունկցաւ սխալ ըմբռնումներ, քայց միշտ խղճամիտ քննութեան եւ գեղասիրական աղնիւ ձգտումի մը ապացոյցը տուաւ : Իր մահովը, ուստայայ գրականութիւնը կը կորսնցնէ իր ամենէն խոստումագիտ աստերէն մէկը :

« POÈMES ARMÉNIENS » . — « Ռովի- Պլանչ » ի յունվար 1ի թիւին մէջ, պ. Միշել Արնօ կը գրէ հետեւեալը «Poèmes Arméniens» գրքին մասին :

«Ահա պատուական փրփականտ մը : Բոլոր այն Ֆրանսացիները որոնց զայրոյթ պատ- ճառեցին Հայաստանի ջարդերը, հարստահա- հարուած ցեղի մը համար իրենց տածած սիրոյն կրկնապատկուելը պիտի զգան՝ տեսնելով այն գեղեցիկ պտուղները զոր ան տուաւ անցեալին մէջ եւ զոր այսօր իսկ կ'արտադրէ : Ոտանա- ւորներն արեւելեան ջերմութիւնն ու գունա- գեղութիւնն ունին անոնց մէջ պարոկական քնարերգութեան ցուք մը կը նշմարուի : քայց շարագրութիւնը աւելի եւրոպական է քան ասիական, եւ Յունաց ժողովրդական երգերը կը յիշեցնէ : Սիրոյն երգերը մանաւանդ զժայ- լելի են :

L. G. Gérant : Frédérie Macler
Paris, — Imprimerie «Anahit», 22 Rue Clauzel — 1903.

ՀԱՆՈՒՄ ԿՍՍՕՐԵՍՅ

Ուսումնասիրելը բոլորեց իւր վեպ տասներորդ տարին ու կը մտնէ եօթնհետասներորդը : Այս ժե չըջանին առթիւ՝ բարեկամներէն թերթիս տարածումը կը խնդրուի , իսկ ազգայինները կը հրաւիրուին բովանդորագրութեան :

«Հանդէս Ամսօրեայ» ամսագիրը պիտի հրատարակուի կանոնաւոր, ամէն ամսոյ սկիզբը : Նոյն ծրագրով եւ ուղղութեամբ, աւելի ճոխ ու բազմակողմանի :

Ուսումնասիրութիւն բովանդակութիւնն էր եւ պիտի մնայ Հայութեան կամ հայ ազգէն վերաբերեալ նիւթեր , — ուսումնասիրութիւններ Պիտի ծանուցանէ այն ամէն ազգային եւ օտարազգի (ի մասնաւորի գերմ.) գիտական բանասէրներուն հմտալից եւ հետաքրքրական գրքերն ու գրութիւնները, որ կը հային հայ-ուսման , հայ-քանասիրութեան , հայ-գրականութեան , հայ-վեպի , հայագիտութեան , — հայ-ազգին : Անաչառ քննադատութեան պիտի ենթարկէ հայ-ազգին անցեալն ու ներկան — հայ պատմութիւնը : Պեղումներէ , արձանագրութիւններէ եւ ձեռագիրներէ հանուած հայ-հնագիտութիւնն ու հայ-հնաստութիւնը մեծ տեղ պիտի գրանեն : Նոյն չափով պիտի մշակուին հայ-մատենագրական , մատենախօսական եւ աշխարհագրական նիւթերը : Պիտի հրատարակէ հայ ակնուար եւ գրագէտ անձնուորութեանց կենսագրութիւնները — կենդանագիրներով : Պիտի ջանայ հայ գրքերու կամ կարեւոր նոր հրատարակութեանց վրայ (նոյն իսկ թարգմանածոյ) որ թերթիս-իբր նուէր կ'տուաքուին, քննադատական համառօտ կամ ընդարձակ տեղեկութիւն տալ : Երբեմն երբեմն առանց խորութեան թերթի եւ թերթի, հայ մամուլը կամ հատածնորու վրայ քննադատական տեսութիւններ պիտի երեւան , եւն , եւն : Ինչպէս թերթիս ներքինը՝ նմանապէս արտաքինն — ծածկ — ալ Հայութիւն պիտի բուրէ , հայ լրագրաց ազգային նիւթոց բովանդակութիւնը, գրական ծանուցումներ, թղթակցութիւնք, եւն :

Այն գրութիւնները կամ թարգմանութիւնները որ ո եւ է կերպով առնչութիւն չունին հայ-ազգին , հայ-աշխարհին , հայ-գրականութեան հետ՝ չեն հրատարակուիր :

Տարեկան գինն է՝ 10 ֆրանք կամ 4 րուպլի՝ կանխիկ :

Հասցէ՝ Rédaction de la revue «Hindess Ansoya», VII/2 Mechitharistengasse 4, Vienne (Autriche)

Բացում եւ բաժանորդագրութիւն

ՔԱՅՄԱԿԵՄ

1903 տարուոյ

«Բազմավէպ»ը օրէ օր կը ձգտի ըլլալ զուտ փոքրիկական դրական թերթ մը . իր նպատակն է ազգային գրականութիւնը ժողովրդականացնել : Մի եւ նոյն խմբագրութիւնը առաջ կը վարէ թերթը եւ հին ու մերուն հետ կը միանան ուրիշ նորեր ալ , որոնք թերթիս մէջ պիտի ունենան առանձին հետաքրքրական բաժիններ : «Բազմավէպ»ը կը հրատարակէ Առաջնորդող , Բանասիրական , Բանաստեղծական , Գրական , Պատմական , Կենսագրական , Թատերական Գրախօսական , Քննադատական յօդուածներ : Կը հրատարակէ ազգային վէպեր , պարբերական լրագրութեան վրայ շահեկան տեղեկութիւններ , փամանակակից լուրեր : Կը շարունակէ եւրոպական դատական տեղեկատուական հին եւ նոր քերթողներու հրաշակերա բանաստեղծական գրուածներու թարգմանութիւնը , կողքին փամանակագրութիւնը , Մատենագրութիւնը եւ ազգային թերթերու կարեւոր յօդուածներու ցանկը :

«ՊԵՂՈՒՄԻ» 1903

Չտարիկէն առաջ կը հրատարակենք «Պեղումներն» միեւնոյն ծաւալով եւ փոխառակ 6-ի, 10 թերթ միասին կազմուած եւ հիանալի կողքով , խմբագրութիւնս եւ տպարանի վարչութիւնն ալ տարուան «Պեղումներն» գերադասեցապէս չքնիլ եւ նախաւ ձեռք ընելու հաւար ամեն ճիշտ սկսած են թախել : Թերթը միշտ պայմանաժամուն լոյս կը տեսնէ : Յօդուածները եւ պատկերները զուտ ազգային են : «Պեղումներն» պիտի ծառայէ գրական եւ գեղարուեստական թանկագին յիշատակարան մը մնալու :

«Պեղումներն»էն գոյացած մաքուր հասոյթի կէտը՝ դարձեալ ազգային որբերու եւ աղքատներու կը յատկացնենք : «Բազմավէպ»ի մէջ պիտի հրատարակենք բաժանորդաց անունները : Տասը րեւակ բաժանորդ գտնողները մէկ օրինակ «Պեղումն» նուէր կը ստանան :

Բաժանորդագրիննէ — «Բազմավէպ» (առանձին) , ոչ ապահովագրեալ , 10 ֆր . : ապահովագրեալ՝ 13 ֆր . : «Պեղումն» (առանձին) , ոչ ապահովագրեալ՝ 12 ֆր . : «Բազմավէպ» եւ «Պեղումն» միասին , ոչ ապահովագրեալ՝ 15 ֆր ապահովագրեալ՝ 10 ֆր . :

Հասցէն՝ Rédaction du journal «Pazmaveb» St. La are, Venise, (Italie)

ՊԱՃԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Անանիսը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :
 Քաժանորդագիրն է տարեկան՝ 10 ֆրանք (Ֆրանսա), 12 ֆրանք (օտար երկիրներ),
 2 ասուր (Ամերիկա), 5 րուպլի (Ռուսիա) :
 Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. (Ֆրանսա), 6 ֆր. (օտար երկիրներ) և ասլ. (Ամերիկա), 3 րպլ. (Ռուսիա) :
 ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐԻՆԸ ԿԱՆՆԻԿ Է :
 Չհոսագիրները ետ չեն դարձախր :
 Կ'ընդունուին ազգեր :

Նամակ, յօդուած եւ բաժանորդագիրն զրկել հետեւեալ հասցէին
 A. TCHOBANIAN

17. RUE LA BRUYERE
 PARIS

«ԱՆԱՀԻՏ»Ի ԳՂՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Թիֆլիս —	Պարոն Դէորդ Մելիք-Կարազեօղեան
Պաքու —	» Ս. Մ. Մոցիկեան
Ռուսնուք —	» Նշան Ս. Թորոսեան
Ֆիլիպէ —	» Ա. Տեմիրճիպաշեան
Պուքրէշ —	» Արիս Կաղար
Դաւրէժ —	» Տր. Կ. Փաշայեան
Նիւ-Եօրք —	» Վահան Մոզեան
Իսթ Ուօթըրթաուն —	» Կ. Մալխասեան
Ուսթըր —	» Ա. Յովսեփեան
Չիքահօ —	» Ա. Քարակալուրեան
Ղրսթոն —	» Ա. Սաքա՝ աղեան
Փրովիտէնս —	» Օ. Տիրատուրեան